

MARULIĆEVA TROPOLOGIJA U SVJETLU PATRISTIČKE ALEGOREZE (I.)

M i r o s l a v P a l a m e t a

UDK: 821.163.42-13 Marulić, M. 09
Izvorni znanstveni rad

Miroslav Palameta
Veleposlanstvo Bosne i Hercegovine
pri Svetoj Stolici
Vatikan

Spjev o Davidu, židovskom kralju, proroku i pjesniku, sročio je Marulić u četrnaest pjevanja, pretačući vjerno biblijski predložak iz Knjige kraljeva u vergilijanske heksametre, s iskustvom već proslavljena pjesnika i pobožna katolika. Posvetio ga je kardinalu Grimaniu u kraćem proznom uvodniku, a nadopunio tropološkim izlaganjem, naslovljujući ga *Tropologica Davidiadis expositio*, u kojem se obrazlaže duhovni smisao opjevanih biblijskih zgoda slijedom pojedinih pjevanja. Zapravo *Tropologica expositio* nastavlja se na onu misao iz *Posvete* o odnosima između jednog i drugog Pisma, a najsnažnije je motivirana u završnim stihovima proemija, u kojima se kazuje pjesnikova nakana da ispjeva *djelo nebu blisko i tajnim otajstvima posvećeno*, pa je stoga ona neodvojiva i od samoga spjeva, kao njegova interpretacija. Na toj crti Marulićeva *Tropologica expositio* očituje se kao metatekst u odnosu prema biblijskom predlošku na način koji izgleda vrlo blizak patrističkoj tradiciji duhovnog tumačenja istih sadržaja. Na poetičko-ontološkoj ravni teško je zamijetiti razlike između tog Marulićeva teksta i, naprimjer, Bedina spisa *Allegorica expositio in Samuelem*, teksta Hrabana Maura *Commentaria in libros IV regum*, djela *Enarrationes in libros regum* Angeloma iz Luxevila, odnosno drugih brojnih naslova koji na tragu alegoreze objašnjavaju Davidove psalme i same zgode kralja Davida unutar drugih glavnih tema. Posve razvidnom bliskoću s tradicijom Marulićevo se *Tropološko tumačenje* očituje i u svojoj vrsnoj pripadnosti i u svojoj osobenoj strukturiranosti, upozoravajući da bi kršćanska latinština mogla biti posve relevantna za kompleksnije recipiranje *Davidijade*.

Takvo promišljanje potkrepljuje opsežan broj djela kršćanskih pisaca koje Marulić spominje ili navodi u svojim ranijim djelima, iz kojih je ekscerpirao ili ih imao u svojoj knjižnici, a među njima sve one autore koji su se utjecajnije bavili teorijom alegoreze – od Origena, Jeronima, Izidora pa sve do Nikole od Lire i Tome Akvinskog. Također, nekoliko znanstvenih radova već je upozorilo na snažnu povezanost tog Marulićeva teksta s tradicijom kršćanske biblijske egzegeze.¹ Prateći usmjerenost i intenzitet kontekstualiziranja njegova *Tropološkog tumačenja* u spomenutoj tradiciji, poglavito do kraja XII. st., ovaj rad ima nakanu ponajprije analizirati taj diskurs slijedom njegovih cjelina poštujući pravila najstarije i najdugotrajnije interpretacije sakralnih tekstova a ovjeriti intenzitet mogućih prožimanja.

0. 1 Kratak uvod svog *Tropološkog tumačenja »Davidijade«* Marulić je uobličio u nekoliko jezgrovitih rečenica u kojima je iznio najširi okvir i pretpostavku metodološkog pristupa tumačenju koje najavljuje naslov, precizirao u tom smislu središnju temu, svoj odnos i poziciju interpretatora biblijskih događaja koje je netom opjevao u svom djelu:

Sub Veteris instrumenti historiis Noui latere mysteria apostolus testatur dicens: Omnia illis contigebant in figuram. Ostendere igitur aggrediar, spiritu sancto adiuuante, breui verborum compendio Daudis res gestae, quas, ut potuimus, nostra poesi complexi sumus, quo spectent Quosue typos in se habere mihi videantur nouitatis. In omnibus fere Daudem puto personam gerere Christi; Saulem autem Iudeos, qui Christum persequabantur, significare. Tum sub prophetarum dictis facisque contineri utriusque legis auctoritatem.²

Prva rečenica iskaz je koji upućuje na suštinu kršćanskog učenja o otajstvenoj povezanosti Starog i Novog Zavjeta. Navod sv. Pavla, iako neprecizan i fragmentaran, pridružuje toj konstataciji neupitnu vrijednost evanđeoske istine, pa sve zajedno motivira sljedeću rečenicu u kojoj pisac, ističući nakanu tumačenja, jasno ispovijeda svoju vjeru bez koje nema kršćanske alegoreze. Inače bi to isticanje za uvjerena i praktična kršćanina kakav je bio Marulić, na tome mjestu i na takav način, bilo suvišno i patetično. Tek nakon tog iskaza autor iznosi uopćeno

¹ B. G l a v i ć i ć, »O Marulićevu alegorijskom tumačenju Davidijade«, *Dani Hvarskog kazališta*, Marko Marulić, Split 1989, str. 16-35; Andrea Z l a t a r, *Marulićeva Davidijada*, Zagreb, 1991; B. L u č i n, »Marulićev Hercules moralisatus (O alegoriji u Dijalogu o Herkulu)«, *Colloquia Maruliana* II, Split 1993; Elisabeth von E r d m a n n – P a n d ž i ć, »Zur Poetik von Marko Marulić«, *Colloquia Maruliana*, IX, Split 1998/1999.

² »Da se u vijestima Staroga zavjeta kriju otajstva Novoga, svjedoči nam Apostol govoreći: Sve se to njima događalo da bude za primjer. Stoga ću pokušati, uz pomoć Duha Svetoga, da u kratkim crtama prikažem na što se odnose – kako se meni čini – ili kakve slike novoga vremena sadržavaju u sebi djela Davidova što sam ih, prema svojim mogućnostima, obuhvatio u svome spjevu. Smatram da David gotovo u svemu predstavlja lik Kristov, a da Šaul označuje Židove koji su progonili Krista; nadalje, da se u riječima i djelima proroka ogleda vjerodostojnost jednoga i drugog Zakona.« (prijevod B. G l a v i ć i ć a – Marko M a r u l i ć, *Davidijada*, Književni krug Split, Split 1984, str. 205).

tumačenje Šaulova odnosa prema Davidu kao odnos Židova prema Kristu. Da su riječi i djela starozavjetnih proroka i apostola nadahnuta Duhom Svetim, da na tome počiva vjerodostojnost i jednog i drugog Pisma i da bez tog nadahnuća ne može biti ni interpretiranja, opća su mjesta alegoreze biblijskih događaja od najstarijih vremena, pa s njima i Marulić završava svoj uvodnik.

0. 2. Taj jezgroviti tekst u svim ključnim točkama daje se dovoditi u vezu s početnim pasusom Bedine poslanice biskupu Acci, odnosno s početkom njegova Alegorijskog izlaganja o Samuelu, što se s obzirom na isti predmet zanimanja ne smije otkloniti kao slučajnost. Oba su teksta zaokupljena odnosom prema tajnovitosti i vjerodostojnosti Zavjeta; na samom početku u oba teksta sv. Pavao navodi se kao evanđeoski autoritet s istim retkom iz Prve poslanice Korinćanima i s vrlo bliskim intoniranjem rečeničnog konteksta u kojem je taj citat; u završetku i jednog i drugog pasusa ističe se u inačicama frazem *dictis factisque* odnosno *gesta sive dicta* u Bede, uz spominjanje starozavjetnih proroka. U odnosu na Bedin tekst, u kojem se približno vjerno izvorniku navodi apostola Pavla, Marulićeva se cjelina doima kao redukcija, pri čemu se pojedine njezine nedorečenosti i moguće nejasnoće u tom suodnosu gube.

Studium nobis frequentiamque legendi ac meditandi litteras sanctas commendans Apostolus ait: Quaecunque enim scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt; ut per patientiam et consolationem Scripturarum spem habeamus. Et alibi: Omnia in figura contingebant illis. Scripta sunt ad correptionem nostram, in quos fines saeculorum devenerunt. Sed et beatus apostolus Petrus dominicae incarnationis, passionis, et posterioris gloriae tempora commemorans, dicit inter caetera: Et omnes prophetae a Samuel, et deinceps qui locuti sunt, etiam annuntiaverunt dies istos. Si enim ad nostram correptionem, doctrinam vel consolationem omnia scripta sunt, nec soli Hieremias et Esaias, caeterique tales, qui verbis futura significaverunt, sed et Samuel, Jonas, et Ezra, eorumque consimiles, qui praeterita, vel sua, vel aliorum gesta sive dicta conscripsere, dies istos, hoc est, novae gratiae luce radiantes insinuant.³

0. 3. Nepotpun i neprecizan navod sv. Pavla na početku Marulićeva teksta iz perspektive citiranja u tradiciji kršćanske egzegeze nije uopće neobičan. Taj redak (*Haec autem omnia contingebant illis; scripta sunt autem ad correptionem nostram, in quos fines saeculorum devenerunt 1 Kor, 10,11-12*), navodi se često vrlo

³ »Preporučujući nam revnost, iščitavanje i promišljanja o Svetom pismu, Apostol kaže: Što je god dakle napisano, za naše je učenje napisano; da preko strpljenja i utjehe imamo nadu u Pismu. I drugdje: Sve se to njima događalo za primjer. Pisano je nama za opomenu... Ali i blaženi apostol Petar, prisjećajući se vremena utjelovljenja Gospodnjeg, muke i kasnije slave, između ostalog, kaže: I svi proroci od Samuela, i koji su uzastopice govorili, navješćivali su jedan te isti dan. Ako je sve pisano nama za opomenu, učenje ili utjehu, nisu samo Jeremija i Izaija i toliki drugi, koji su riječima nagovještavali budućnost, nego i Samuel, Jona i Ezra i njima slični, koji su prošle događaje ili riječi, bilo svoje ili tuđe, zapisali, navješćuju taj isti dan, to jest novu milost koja svjetlom isijava.« Beda, *In Samuelem allegoryca expositio*, PL, 91, 49.

slobodno. Najbližim oblikom njegovoj inačici koristi se Inocent III. *Secundum Apostolum, omnia illis contingerit in figuram*,⁴ a prije njega sv. Ambrozije *Agnoscamus ergo quoniam haec quae in figuram contingebant, illis crimini non erant: nobis autem erunt, si ad correptionem nostram scripta cavere nolumus*.⁵ Najslobodnijim oblikom, zapravo parafrazom tog stavka, također s akuzativnim oblikom *in figuram*, služi se Paulin iz Nole *Sed quae ante sanctis in figuram gesta sunt; Nobis in actum scripta sunt*.⁶ Uz oblik *in figura* i *in figuram*, u navodima istog dijela teksta pojavljuju se i druge inačice. Tako Jeronim u prijevodu Origena piše *quia ista omnia figuraliter contingebant*,⁷ što ponavlja s novim preinakama u Komentaru Pavlove poslanice Efežanima *quia illa universa figuraliter contingebant illis*.⁸ U tom istom citatu umjesto *in figura* Izidor navodi pak oblik *in typo* (*quia haec omnia in typo acciderunt illis*),⁹ a ponavljaju ga doslovno kasniji pisci, među kojima Beda¹⁰ i Hraban Maur.¹¹ Taj kratki panoptikum recepcije spomenutog retka Pavlove Poslanice Korinćanima¹² pokazuje, bez obzira na suvremene kritičke i svakako preciznije prijevode, da je Pavlovo *in figura* shvaćano ponajprije u teorijsko-pojmovnom smislu, na čemu se posebno zadržava Augustin u Komentarima psalama,¹³ pa je možda i Marulićevo odstupanje svojevrsno signaliziranje upravo tog značenja. U svakom slučaju referencijalna funkcija Marulićeva navoda pokazuje istodobno kontekst patrističke tradicije i novo-zavjetnog teksta, što mogu ilustrirati i drugi citati iz Starog i Novog zavjeta u *Tropološkom tumačenju*.¹⁴

0. 4. Invokativni obrazac *Spirito Sancto adjuvante*, koji signalizira kao i riječi *mysteria, typus* ili frazem *dictis factisque* patrističku tradiciju i diskurs alegoreze, također bi mogao biti zanimljiv kao Marulićev izbor najmanje iz dva razloga. Ponajprije, on se u crkvenih pisaca ne susreće često kao oblik *Deo adjuvante*, *Domino adjuvante* ili *Adjuvante Christo*. Invokacija Duha Svetoga nekoliko puta susreće se i u Augustina.¹⁵ Drugi razlog zanimanja za tu sintagmu bio bi u povezanosti njezina konteksta s proemijem Davidijade, s njegovom invokacijskom

⁴ Inocentius III, *Regesta sive epistulae*, PL, 215, 6.34.

⁵ Ambrosius, *De Abraham*, PL, 14, 433.

⁶ Paulinus Nolanus, *Poemata*, PL, 61, 627.

⁷ Origenes, *Translatio* (Hieronymus) *Homiliarum in Jeremiam et Ezechielem*, PL, 25, 772. (22)

⁸ Hieronymus, *Commentaria in Epistolam ad Ephesios*, PL, 26, 546.

⁹ Isidorus Hispalensis, *De fide catolica*, PL, 524.

¹⁰ Beda(?), *Questiones super Numeros*, PL, 93, 401.

¹¹ Hrabanus Maurus, *Enarrationes in librum Numerorum*, PL, 108, 680.

¹² Autor se u svom radu za navedene i slične podatke služio pretraživačem u Programu Patristika latina.

¹³ Augustinus, *Enarrationes in psalmos*, 36, 985.

¹⁴ Za te i druge slične provjere autor rada se služio pretraživačem *Patristica Latina*, koja zapravo sadrži tekstove crkvenih pisaca koje i Migne (ML–PL– Migne, Patrologia Latina, Paris 1844–1855).

¹⁵ Augustinus, *De genesi ad litteram*, 34, 485; *De civitate Dei*, PL, 41, 523.

formulom odnosno analizom kontrastiranja kršćanskog i poganskog pjesništva, što je zasebna tema.

0. 5. Tvrdnjom iz tog uvoda da lik Davida predstavlja Krista, a lik Šaula Židove koji su progonili Spasitelja, Marulić je iznio svoj tematski okvir, a Davidijadu i sebe kao autora posve jasno kontekstualizirao u bogatu tradiciju kršćanskog patrističkog latiniteta i duhovne egzegeze, koja se prije njega stoljećima uobličivala u prilično čvrst sustav iščitavanja tekstova Starog zavjeta. Ključna zapreka glatkom prihvaćanju takve alegoričnosti bila je Davidova strast prema ženama i sama institucija poligamije i priležništva, moralno indiferentnih u Starom zavjetu. Čak su na toj osnovi kod suvremenih istraživača temeljeni zaključci o prevelikoj Marulićevoj slobodi, koja je mogla biti razlogom da *Davidijada* nije svojevrsteno ni objavljena. Tu nedoumicu pothranjivala je, čini se, ista sumnjičavost oduvijek, kako se dade razabrati iz rješavanja tog enigmatičnog problema u tradiciji od Izidora, Hrabana Maura i opata Angeloma iz Luxeuila:

Sed fortasse quis dicat, si David imaginem Christi gerebat, quomodo multas uxores et concubinas habuisse scribitur, cum has res Christus exhorrescat et damnet? Hoc enim per figuram fiebat. Multae enim uxores David multarum gentium et nationum imaginem indicabant: quae per fidem Christi consortio jungerentur. Concubinae vero ejus significant haereticorum ecclesias, quae sub Christi nominis titulo manere se gloriantur: sed quia propter carnalia lucra sectantur Christum, non conjuges sed concubinae vocantur.¹⁶

Upravo na tragu takvog alegoričnog poimanja i tumačenja *enigme* u kojoj se redovito zanemaruje doslovni, a ističe zagonetni duhovni smisao, objašnjavali su svi kršćanski interpretatori Starog zavjeta mnogoženstvo i priležništvo. U duhu te tradicije obrazlagat će u svojoj *Tropologiji* i Marko Marulić Davidove veze sa ženama, prateći slijed radnje spjeva po poglavljima od Mikale do čudesne Abišage, na sličan način kako to rješavaju i drugi interpretatori Biblije kroz cijeli srednji vijek.

0. 6. Naime, svako alegoričko interpretiranje koje se na bilo koji način dotiče starozavjetne Knjige kraljeva i bilježaka uz prvoga židovskog kralja iz plemena Judina, ne propušta istaknuti kako je upravo David pralik budućeg Spasitelja.¹⁷ U njegovu životopisu nalaze crkveni autori od najranijih dana kršćanstva zgrade dostojne takvih

¹⁶ »No, možda bi tko rekao, ako David lik Kristov predstavlja, zašto se piše da je mnogo žena i priležnica imao, premda se Krist užasava tih stvari i osuđuje ih? Međutim, mnoge žene Davidove upućuju na sliku mnogih plemena i naroda koji su po vjeri u zajednicu Kristovu spojeni. Priležnice pak njegove znače heretičke crkve koje se hvale da pod naslovom Kristova imena ostaju, ali radi putenih probitaka Krista slijede, pa se ne zovu supruge već priležnice«, Angelomus Luxoviensis, *Enarrationes in libros regum*, PL, 115, 363. Također: Isidorus, *Questiones in Veterum testamentum*, 83,412; Rabanus Maurus, *Commentaria in libros regum*, PL, 109, 82; *Commentaria in Paralipomena*, PL, 109, 342.

¹⁷ Na to je posve jasno upozorio s nekoliko dragocjenih citata u svom tekstu B. G l a v i č i ć još prije petnaestak godina (B. G l a v i č i ć, o.c.). Također, po određenim svojim postupcima mnogi biblijski likovi, kao primjerice Abel, Izak ili Mojsije, imaju takvu istu ulogu. Dovoljno je za interpretatore da je tkogod pomazan za kralja, kao Saul, pa da po tom inicijacijskom postupku, odnosno po njegovom imenu pomazanik (gr. *christos*) bude povijesna najava Isusova.

usporedbi. Gotovo je teško naći neki podatak, a da u njemu sveti oci i apologeti nisu prepoznali tu navjestiteljsku ulogu. Ona se otkriva u pojedinim okolnostima, neovisno je li David u njima subjekt ili nije. Ona često proizlazi iz djelovanja protivnih ili pomagačkih likova, pronalazi se u dubljem smislu nekog prostora, otkrivenog u paralelama s Kristovim životom ili samoj etimologiji imena. U spomenutom Bedinu Alegoričnom izlaganju o Samuelu nabrajaju se u samom uvodu ključne Davidove biografske pojedinosti u kojima se redovito prepoznaju tajnovitosti božanskog otkupiteljskog nauma.¹⁸ Ti se detalji slažu uvijek kao bogatstvo dokaza koji podupiru osnovnu i uvijek istu tezu o Spasiteljevu dolasku. U tim primjerima uopćeni zaključci vezani su uvijek uz neki manji ili veći niz potkrepa takvom zaokruženom mišljenju. Sv. Jeronim prepoznaje u Davidovu lirskom jastvu iz psalma XV. Kristov glas.¹⁹ Sv. Augustin također u tumačenju psalama kaže da se pod Davidovim imenom Krist predstavlja,²⁰ a u jednoj od svojih poslanica zaključuje retoričkim pitanjem istu misao: *Quis enim figuratur in David, nisi ille qui venit secundum carnem ex semine David?*²¹ Kad se pročita Augustinova rečenica *Saul, ut diximus, populus Judaeorum erat; David Christus erat*,²² koja podsjeća dovoljno na Marulićevu osnovnu postavku, onda se podrazumijeva kontekst samo onih odnosa Saula i Davida iz kojeg se mogu povlačiti te podudarnosti. Otuda i ono Marulićevo suzdržano *in omnibus fere*, koje je po smislu slično jednoj frazi Petra Comestora,²³ a koje opet ima na umu Davidove posve ljudske grijehe teške naravi za koje je, kako Biblija svjedoči, cijeli njegov narod trpio Božji gnjev. Izidor Seviljski tu misao sveobuhvatno definira i jezgrovito obrazlaže:

David filii Dei et Salvatoris nostri expressit imaginem, sive quod insectatione Judaeorum injustam persecutionem sustinuit, sive quia Christus ex ejus stirpe carnem assumpsit.²⁴

¹⁸ (...hominis Jesu Christi sacramenta, figurato fidelis historiae, sed plenissimo designavit eloquio.) Denique ut de caeteris taceam, si unius David, locum nativitatis, officium pastoris, ruborem ac pulchritudinem aspectus, modum unctionis, insigne virtutum, pondus tribulationum, et promissi olim regni gloriam, recte consideres, quanta in his singulis fidei et veritatis evangelicae congesta mysteria sint, cernas. – »Uostalom da ne govorim o drugom, ako bi mogao ispravno promotriti mjesto rođenja, službu pastira, snagu i ljepotu izgleda, način pomazanja, biljeg vrlina, teret nevolja i slavu nekoć obećanog kraljevstva jednog Davida, vidjelo bi se kako je mnogo sakupljene tajnovitosti u tim pojedinostima vjere i evanđeoske istine.« Beda, op.cit. PL, 91, 50.

¹⁹ Sed melius ad personam Christi referri potest, qui sub nomine David cantat in psalmo: Non derelinques animam meam in inferno: nec dabis sanctum tuum videre corruptionem (Psal. XV, 10) (No, bolje se na Kristovu osobu može odnositi, koji pod Davidovim imenom pjeva u psalmu. *Nećeš ostaviti u paklu dušu moju... XV;10*). Hieronymus Stridonensis, *Commentaria in Jonam*, PL, 25, 1133.

²⁰ Sub nomine David Christus figuratur. Augustinus Hipponensis, *Enarrationes in Psalmos*, PL, 36, 646.

²¹ »Tko se uostalom u liku Davidovu predstavlja ako li ne onaj koji dolazi po tijelu iz njegove loze?«, Augustinus, *Epistolae*, PL, 33, 220.

²² »Saul je, kao što smo rekli, bio židovski narod, a David je bio Krist«, Augustinus, op. cit., 33, 663.

²³ »David također ponekad na taj način označava Krista – etiam David quandoque hoc modo significat Christum. (Petrus Comestor, *Historia scholastica*, PL, 198, 1053.)

²⁴ David izražava lik Sina Božjeg i našeg Spasitelja, bilo stoga što je nepravedno progonjenje podnio u napadima Židova, bilo što je Krist tijelo preuzeo iz njegova roda.« (Isidorus Hispalensis, *Allegoriae quaedam Sanctae scripturae*, PL, 83, 112.)

S tim citiranim i drugim tekstovima patrističke provenijencije Marulićevo *Tropologijsko tumačenje* zasniva jedinstven koncept upravo na poimanju ključne alegorične postavke da kralj David predstavlja Krista. Tijekom svih četrnaest cjelina *Tropološkog tumačenja* taj će se smisao iščitavati kao dokaz središnje postavke iz kratkog uvoda.

I.

David	Šaul
Krist	Židovi (koji progone Krista)

I. 1. a) Prva se rečenica obrazloženja uz I. knjigu *Davidijade* potpuno odnosi na biblijski slijed događaja prema kojima je kraljevstvo od Šaula po Božjem nalogu preneseno na Davida. Na tim biblijsko-povijesnim činjenicama odmah u sljedećoj rečenici Marulić izvodi alegorijsko značenje unutar već iznesenog tipološkog okvira. On ne spominje u toj rečenici ni Šaula ni Davida, već operira njihovim otajstvenim smislovima, istaknutima u uvodnom dijelu teksta. Dakle, tekst počinje rečenicom koja pripada kodu doslovnog smisla, a nastavlja se do kraja drugim kodom, onim koji je tipičan za tropološko značenje.

Igitur per Samuelem prophetam arguitur Saul inobedientiae in deum, et David succedit in regno. Quia Iudeis, Euangelio non credentis, quos utriusque Scripturae redarguit autoritas. Christus incipit regnare cum tribu Iuda, i. e. cum his, qui ipsum confitentur dei filium mundique dominum ac saluatorem.²⁵

I. 1.

Samuel	prekorava	Šaula, a	David ga nasljeđuje na prijestolju
		Židovi (koji ne vjeruju Evandelju)	Krist kraljuje među vjernicima

Prema tome, u Šaulu i u njegovoj neposlušnosti predstavljeni su samo oni Židovi koji ne prihvaćaju vjerodostojnost svetopisamske objave i koji zbog toga mogu ispasti iz božanskog projekta spasenja, a umjesto Davida, čije se ime ne navodi, istaknuto je ono što on prefigurira, dakle Krist koji kraljuje sa svojim vjernicima. Spominjanje Judina plemena, koje je prihvatilo Davida, na trenutak je vraćanje povijesnom smislu, ali isticanje otajstvenog značenja koje nosi ime tog plemena, ostaje na razini alegorijskog koda. Formulaciju tog značenja, koju će varirati do kraja svog teksta, Marulić je zapravo utemeljio na poznatoj etimologiji imena Juda, a da na tom mjestu to nije spomenuo.

I. 1. b) Kontrastiranjem različitih poimanja Svetog pisma, snažno motiviranih uvodnim konstatacijama, on je kršćanski diskurs, po najduljoj patrističkoj tradiciji, suprotstavio diskursu židovske egzegeze, što se ostvaruje tijekom cijelog obrazloženja u polemičkom odnosno apologetskom tonu. Žestina i ponekad vrlo

²⁵ »Dakle, prorok Samuel prekorava Šaula zbog neposlušnosti prema Bogu, i David ga nasljeđuje na prijestolju. Naime, kako Židovi ne vjeruju u Evandlje – a njih pobija vjerodostojnost jednoga i drugog Pisma – Krist počinje kraljevati u Judinu plemenu, tj. među tima koji ga priznaju za sina božjega te gospodara i spasitelja svijeta.« (Glavičićev prijevod, M. Marulić, o.c. str. 205.)

oštre riječi tijekom kasnijeg izlaganja proizlaze iz sudara tih diskursa, kao uostalom kod svih kršćanskih autora koji su se zanimali za duhovna značenja Biblije.²⁶

U posljednjem pasusu obrazloženja uz I. pjevanje bit će ponovo lako prepoznatljiv sudar dvaju diskursa. Na tom mjestu i tijekom cijele Tropologije na nj će upozoravati osim imenovanja židovskog odnosa prema Sv. Pismu, oštar polemični ton, a zbog svoje učestalosti, pokazat će se jednom od kompozicijsko-tematskih okosnica teksta. Međutim, slijedom svog obrazlaganja Marulić će jasno poslije upozoriti da taj tip teoloških prenja nije samo stvar patrističke tradicije, već aktualna i njemu suvremena problematika međureligijskog dijaloga.

I. 2. a) Druga tematska jedinica u obrazloženju uz I. knjigu *Davidijade* potaknuta je smaknućem Agaga, kralja Amalečana, koje je izvršio prorok Samuel, nakon što se Šaul oglušio o Božju zapovijed pošteđevši i njega i njegovu stoku. Tajanstvena i duhovna značenja tog okrutnog čina Marulić temelji na etimologiji imena Amalečana, njihova kralja Agaga i proroka Samuela.

Samuel autem, qui interpretatur audiens deum, in frustra concidit Agag, regem Amalechitarum. Apostoli, Christo audientes, inpugnat gentilium sacrificia simulachrorumque gladio lacerat ueritatis. Agag enim festiua solemnitas dicitur, Amalech gens bruta ac fatua interpretatur.²⁷

I. 2.

Samuel (onaj koji čuje Boga)	sasijeca u komade	Agaga kralja (smiješna svečanost)	Amalečana (glupo i slaboumno pleme)	mačem
Kristovi apostoli	bore se protiv	poganskih žrtava	sasijeca kult kipova	istinom

I. 2. b) Dvije su glavne predaje u latinskim tekstovima crkvenih pisaca prema kojima se najčešće etimologizira ime Amalečana, po nekima potomaka Ezavljevih, koji su pokušali zapriječiti silom pristup do izvora ispod Rafadima i u zemlju obećanu Mojsiju i Židovima nakon njihova izlaska iz egipatskog sužanjstva. *Amalech*, kako se izvornije u tim tekstovima navodi njihovo ime, objašnjava se još od Origena i Jeronima sintagmom *populus bruchus*, a po drugoj tradiciji, koja se osnažuje Bedinom uporabom, sintagmom *gens bruta*.²⁸ Redovito se uz jedno i drugo tumačenje navode i druge odrednice koje metaforiziranjem ili tautologiziranjem prve intenziviraju negativne moralne odrednice. Tako se kod Origena

²⁶ Ulomak Jeronimova *Komentara Poslanice Titu*, u čijem je središtu također odnos prema vjerodostojnosti Svetog pisma, zacijelo nije izmakao Marulićevoj pozornosti (Hieronimus, *Commentaria in Epistolam ad Titum*, PL, 26,575).

²⁷ »Samuel pak, čije se ime tumači kao *onaj koji čuje Boga* sasijeca na komade amalečkoga kralja Agaga. Slušajući Krista, apostoli se bore protiv poganskih žrtava i razdiru kult kipova mačem istine. *Smiješna* se, naime, *svetkovina* kaže Agag, a Amalek se tumači kao *glupo i slaboumno pleme*.« (Glavičićev prijevod, M. Marulić, o.c. str. 205)

²⁸ Taj oblik rabi i Nikola od Lire (De Lyra, *Biblija Sacra cum glossa interlineari*, II, Venetis, 1588. str. 78).

uz Amalech navodi *populus bruchus* sive *populus lingens*, a kod Bede *gens bruta* vel *populus lambens*.²⁹ Marulićeva etimologija za Amalečane, *gens bruta et fatua*, oslanja se na tradiciju za koju se tvrdi da je nastala nespretnim ili čak vrlo slobodnim interpretiranjem imenice *bruchus* kao da se radi o pridjevu *brutus*. Alegorički smisao tako upotrijebljenog epiteta pisac ne otkriva u tom slučaju, budući da mu je posve dovoljno njegovo negativno značenje za određenje konteksta u koji smješta Agaga, njihova kralja.

I. 2. c) Istim stilskim postupkom uvodi se etimologija Agagova imena u Marulića kao i kod crkvenih pisaca. Njihovi tekstovi donosili su objašnjenje Agagova imena s vrlo raznolikim interpretacijama koje pobuđuju zaključak da se u tim etimologiziranjima nije težilo uvijek za egzaktnim podacima, odnosno da su ona bila proizvoljna ili podređena konačnim alegorijskim tumačenjima Agagove sudbine. Najstarije tumačenje, po kojem ime Agag znači *tectus* odnosno *krov* ili *kuću*, svakako je najpostojanije i bilo je očigledno znano i sv. Bruni koji se igra zvukovnom podudarnošću riječi *tectus* i *rectus*, a u nastavku alegoreze i u njezinu konačnom poslovičnom zaključku uvodi Origenovu, odnosno Jeronimovu, etimologiju. Papa Grgur također navodi meditans, posve novu etimologiju, obrazlažući njome požudne misli i radnje Agagove.³⁰

Posve je moguće da su tako raznolika tumačenja potaknula Marulića da pokuša otkriti izvornu etimologiju. Budući da je njegova interpretacija Agagova imena *festiua sollemnitas*, koju Glavičić prevodi izrazom *smiješna svečanost*, izvorna i najbliža hebrejskom tumačenju, pokazuje na takvo piščevo nastojanje, koje je moglo početi uvidom u značenja imena bliskog suglasničkog sklopa kao što su Aggaeus ili Agge, za koje u Origenovu Leksikonu židovskih imena stoje objašnjenja *festum*, sive *solemnis* odnosno *solemnitas*.³¹ U poznatim Komentarima Davidovih psalama Petra Lombardanina, u kojima se raspravlja o prijevodu psalma LXI, mogao je pronaći, ako ne na nekom drugom mjestu, da glagol *hagag* znači

²⁹ Po svemu sudeći prva etimologija mogla bi biti točna, ako je riječ izvorno hebrejska, budući da se hebrejski *am* na latinskom kaže *populus*, a na hrvatskom *narod*, dok drugi dio složenice, *jelec* ili *elec* glasi na latinskom *bruchus*, označujući krupnog skakavca kojem još nisu niknula krila. Po samoj strukturi i značenju tog imena, ako su ga i sami Amalečani rabili za sebe, ono bi moglo biti totemskog postanja. Međutim, s obzirom na izrazito negativnu biblijsku recepciju skakavca, kako pokazuju mnoga mjesta još prije poznate pjesme proroka Joela, ono može biti prije židovsko pogrdno ime za njihova starog neprijatelja, na kome je po uzvišenoj zapovijedi Saul trebao izvršiti *herem* odnosno bespoštedno istrebljenje. Pišući o proroku Joelu, sv. Jeronim navodi predaju po kojoj su Židovi svoje porobljivače nazivali imenima tih pogubnih i kataklizmičkih kukaca. Tako su Makedonce i nasljednike Aleksandra Makedonskog također označivali imenom *bruchus* zbog njihove pohlepe i razbludnosti, kako on bilježi (Hieronymus, *Commentaria in Joelem*, PL, 25, 951), budući da je upravo taj tip skakavca simbolizirao ono što se na latinskom naziva *luxuria*.

³⁰ Gregorius I., *Commentarii i Librum I. regum*, PL, 79, 418.

³¹ Aggaeus, *festum*, sive *solemnis*. Agge, *solemnitas* (H. Stridonensis, *Graeca fragmenta libri nominum Hebraicorum*, PL, 23, 1149).

upravo *festā celebrare cum epulis et gaudiis*,³² što bi odgovaralo slavljenju blagdana na kojima se gostilo i veselilo. Stoga Marulićeva etimologija Agagova imena *festiva solemnitas* podrazumijeva blagdansku gozbu, koja je dio nekog poganskog obreda, kako se može zaključiti iz tropološkog smisla koji je pjesnik pridružio toj biblijskoj epizodi, pa bi prijevod *poganska svetkovina* možda bolje odgovarao.

I. 2. d) Dramatična scena sasijecanja u komade amalečkog kralja Agaga na ravni biblijske povijesne priče označava javno narušavanje Šaulova ugleda i javno pokazivanje da nije obavio Božju naredbu i da će ga Bog napustiti. U Marulićevu spjevu to je najvažniji motivacijski trenutak slijeda događaja, koji počinju ključnom epizodom u povijesti spasa – Davidovim pomazanjem. Budući da Božju volju izvršava Samuel umjesto svojeglavog Šaula, Marulić je na tragu te ideje pokušao pronaći funkcionalniju etimologiju Samuelova imena od onih koje mu je nudila ranija tradicija. Stoga je upotrijebio perifrazu *audiens Deum*, nepoznatu kod pisaca s čijim se etimologijama uglavnom podudaraju Marulićevi odabiri, iako je u svome ranijem djelu *De veteris instrumenti*³³ donio tradicionalno etimološko objašnjenje *a Deo postulatus*, podudarno s Vulgatom. Jeronim donosi pak za Samuelovo ime sintagmu *nomen eius Deus*,³⁴ a ponavlja ga nekoliko stoljeća poslije papa Grgur I.³⁵ Izidor Seviljski.³⁶ Filon Židov³⁷ imao je etimologiju imena tog velikog proroka *ordinatus Deo*. Marulićeva verzija iz *Davidijade*, međutim, može se dovesti jedino u vezu s tumačenjem u *Grčkim fragmentima knjige o židovskim imenima*, gdje se Samuelovo ime obrazlaže sintagmom *Minister audiens Deum*.³⁸ Inače, velik broj njegovih etimologija podudara se upravo s tim leksikonom.

Smaknuću Agagovom redovito se pridaje samo tropološki smisao crkvenih interpretatora svetopisamskih tekstova, a promatra se kao figura koja se naziva *aenigma* odnosno *zagonetka*, a definira se kao poseban oblik alegorije. U tom smislu govori i Izidor Seviljski:

Samuel sumpsit gladium, et in frustra concidit Agag. Quando legunt quidam in Scripturis quod sancti nulli hostium parcunt, efficiunturque crudeles, et humanum sanguinem sitientes, dicunt quia et justī ita percusserunt hostes, ut non relinqueretur ab his qui salvus fieret; et non intelligunt in his verbis

³² Petrus Lombardus, *Commentaria in psalmos* PL, 191, 424. Međutim, to djelo Petra Lombardinca Parižanina objavljeno je prvi put krajem XVI, st., Marulić ga nije mogao izravno konzultirati.

³³ M. Marulić, *Starozavjetne ličnosti*, Književni krug Split, Split 1991, str. 265.

³⁴ Samuel, nomen ejus Deus (Hieronymus, *Liber de nominibus Hebraicis*, PL, 23, 855).

³⁵ Samuel interpretatur, nomen ejus Deus (Gregorius I. *Commentarii in Librum I. regum*, PL, 79, 41).

³⁶ SAMUEL, nomen ejus Deus (Isidorus Hispalensis, *Etymologiae*, PL, 82, 279).

³⁷ Samuel, interpretatur ordinatus deo (Philo Judeus; Hieronymus, *Liber nominum Hebraicorum*, PL, 23, 1289).

³⁸ Samuel, minister audiens deum (Hieronymus, *Graeca fragmenta libri nominum Hebraicorum*, PL, 23, 1121).

adumbrari mysteria, et hoc magis nobis indicari, ut pugnantes adversus vitia, nullum penitus ex his relinquere debeamus, sed omnia interimere.

2. Nam si pepercerimus, reputabitur nobis in culpam, sicut reputatum est Saul, qui vivum servavit regem Agag. Quomodo enim quisque justos manebit, si adhuc aliquid peccati in semetipso servaverit, sicut Saul? At vero sancti in figura Samuelis ita saeviunt super hostes suos, id est, super vitia peccatorum, ut non permittant relinqui aliquod peccatum impunitum.³⁹

U tradiciji alegorijskog tumačenja lika Samuela proroka postoji nekoliko različitih interpretacija. Kod nekih autora, kao što su sv. Cyprijan,⁴⁰ sv. Prosper⁴¹ ili Godefrid opat,⁴² on je pralik samog Krista. Tako ga objašnjava i Beda. Kao najavu Ivana Krstitelja prikazuje ga u svom tekstu Rupert opat.⁴³ Kao predstavnika novog svećenstva Kristova promatraju ga sv. Augustin,⁴⁴ sv. Grgur Veliki⁴⁵ i Izidor Seviljski.⁴⁶ Prema tome bi se upravo uz treću grupu mogla svrstati Marulićeva interpretacija, koja Samuela vidi kao Kristova apostola koji uništava idolo-poklonstvo.

I. 2. e) Smislena suština tog dijela teksta sažeta je u metafori *gladio veritatis*. Njome je Marulić sublimirao i koncentrirao na tropološku razinu smisao biblijskih činjenica o Agagovu smaknuću snažno i uvjerljivo. Premda izgleda da je izrasla iz tog konteksta, ona je leksikalizirana metafora koja je ponovo zasjala pod Marulićevim perom. Naime, već je upozoreno da ju je rabio Hraban Maur,⁴⁷ premda je njezino autorstvo mnogo starijeg postanja. Nalazi se kod sv. Augustuna,⁴⁸ a nakon njega može se pronaći u nizu drugih tekstova. Paulin iz Nole spominje ga uz druga oružja Kristova vojnika: *Tu vero miles Christi armatus ab Apostolo galea salutis, et lorica justitiae, et scuto fidei, et gladio veritatis, et virtute Spiritus sancti.*⁴⁹

³⁹ »Međutim, kad dođe Samuel, uze mač i na komade sasiječe Agaga. Kad se čita štogod u Pismima, zbog čega sveci ne štede neprijatelja, predstavlja ih se okrutnima dok prolijevaju ljudsku krv. Kažu da i pravednici tako probadaju neprijatelje da ne ostane tkogod tko bi se spasio, a ne razumiju u tim riječima zasjenjeno otajstvo, a to se većma nama upućuje, da boreći se protiv mana, ne smijemo ništa unutra ostaviti, nego sve uništiti. 2. Ako li ostavimo, u grijeh će nam se uračunati, kao što je uračunato Šaulu koji je živa ostavio kralja Agaga. Pa kako će itko očekivati pravednike ako li u samom sebi sačuva što od grijeha kao Šaul? I zaista, sveti u liku Samuela tako bjesne na svoje neprijatelje, to jest na opaćine grešnika, da ne dopuštaju sačuvati ni jedan grijeh nekažnjen.« (Isidorus Hispalensis, *Questiones in Vetus testamentum*, PL, 83, 397)

⁴⁰ S. Cyprianus, PL, 4, 689.

⁴¹ S. Prosper, PL, 51, 795.

⁴² Godefridus abbas, PL, 174, 42.

⁴³ Rupertus abbas, PL, 169, 43.

⁴⁴ Augustinus, PL, 41, 532, 533.

⁴⁵ S. Gregorius Magnus, PL, 79, 91.

⁴⁶ S. Isidorus, PL, 83, 112.

⁴⁷ Glavičić: op. cit.

⁴⁸ Augustinus, *Contra Maximinum episcopum Arianorum*, PL, 42, 797.

⁴⁹ »Ti (si) pravi Kristov vojnik od Apostola oboružan kacigom spasa, oklopom pravde, štitom vjere, mačem istine i krepošću Duha Svetoga.« (Paulinus Nolanus, *Epistolae*, PL, 61, 157)

I. 3. a) Treći motiv koji Marulić alegorizira iz I. pjevanja Davidovo je pomazanje kojim se prenosi vlast s Benjaminovaca, od kojih je bio Šaul, na Judino pleme, iz kojeg je potekao David. Jedan neprecizan citat iz Starog zavjeta i duhovna značenja neizrečenih tradicionalnih etimologija, ključni su argumenti u tom dijelu tropološkog diskursa.

Dauid uirum manu fortem sonat et uultu desiderabilem. Hic est Christus qui ligauit fortem ipse fortior, et idem desyderatus cunctis gentibus a populo fideli suscipitur atque a Iudeis regnum transferetur. Dicente propheta: Quum uenerit sanctus sanctorum cassabit unctio uestra. Translatum est regnum de tribu Benjamin ad tribum Iuda, i.e. de filiis amaritudinis ad filios confitentes Christum regem et glorificantes. Vtrumque enim significat Iuda.⁵⁰

David (čovjek snažne ruke i poželjna izgleda)

Krist, koji je sputao jakoga i za kim žude sva plemena

Benjaminovo pleme (iz kojeg je Šaul)

(Benjamin – sin moje boli)
Sinovi gorčine

Judino pleme (iz kojeg je David)

(Juda – koji vjeruje i slavi)
sinovi koji priznaju i slave Krista

Svi oni koji su u svojim tekstovima odgonetali tajnoviti i kristoliki Davidov smisao, kao uostalom i Marulić, u etimologiji njegova imena nalaze uporište za svoju postavku. *Naime, sama imena, ako se objasne, dovoljno pokazuju što će taj čin preuobličiti*, upozorava sv. Augustin, navodeći etimologiju upravo Davidova imena, po kojoj on označuje čovjeka snažne ruke i poželjna izgleda.⁵¹ S takvim dvostrukim značenjem, premda izgleda da ono ne odgovara stvarnoj semantičkoj razini, navode i svi poznati etimologijski rječnici, od onog Origenova do Izidorova, odnosno do kasnijih izdanja koja je nedvojbeno poznavao i sam Marulić. Srednji

⁵⁰ »David označuje čovjeka snažne ruke i poželjna izgleda. To je Krist, koji je sputao jakoga jer je sam još jači, a njega za kim žude sva plemena prihvaća pravovjerni narod te kraljevska vlast prelazi od Židova k drugima. Jer kako veli prorok: 'Kad bude sveti nad svetima, prestat će vaše pomazanje.' Kraljevska je vlast bila prenesena s Benjaminova plemena na pleme Judino, tj. sa sinova gorčine na sinove koji priznaju Krista kralja i koji ga slave. Jer jedno i drugo znači Juda.« (Glavičićev prijevod, o.c.)

⁵¹ Nomina quippe ipsa interpretata satis ostendunt quid etiam hoc factum praefiguraverit. David interpretatur Manu fortis, sive Desiderabilis. Augustinus Hipponensis, Contra Faustum Manichaeum, J. P. Migne, PL, 42, 458. Nesumnjivo je da su spomenuti pisci, kao uostalom i sam Marulić, uvažavali onu maksimu Tertulijanovu po kojoj su imena posljedica stvari (Nomina sunt consequentia rerum) kojom taj pisac uz ostalo naznačava snažnu tradiciju etimologiziranja, bilo kao pjesničku igru zvukovnih i semantičkih asocijacija bilo kao modus argumentandi u alegoričnim diskursima. Prihvaćali su je podjednako i rigoristički pisci, koji su inače odbacivali mnoge klasične obrasce, nalazeći za nju u novozavjetnim tekstovima uporište. Srednji će vijek tu tradiciju prihvatiti, razvijati je i, kako ističe Curtius, predati je u baštinu humanizmu, renesansi i baroku.

vijek, kao epoha najintenzivnije citatnosti, ponavljao je i varirao takve izvedbe, najčešće u tumačenjima psalama, održavajući aktualnom osnovnu postavku o mističnom smislu Davidove povijesne osobe.⁵²

I. 3. b) Kao i svi crkveni pisci, u čitanju starozavjetnih tekstova i Marulić se u Tropologiji služi citatima iz Novog zavjeta ili citatima starozavjetnih proroka kao vjerodostojnim i neupitnim istinama u dokazivanju svojih zaključaka. Međutim, u tom slučaju, kad govori o prelasku vlasti od Benjaminovaca Judinovima, čime najavljuje univerzalnu crkvu, on ne navodi točno proročki tekst *Cum venerit sanctus sanctorum, cessabit unctio vestra*, što je izazvalo kod najozbiljnijih marulologa blagu uzbunu i znanstvenu provjeru. Glavičić tvrdi posve ispravno u svojim komentarima, oslanjajući se na Rebićevu ekspertizu, da se takav tekst doslovno ne nalazi ni kod jednog proroka, a da je po smislu blizak Danijelu (IX) ili Izaiji (LVI). Njega samog taj iskaz podsjeća na riječi patrijarha Jakova u Postanku (XLIX, 10.),⁵³ pa se prema tim komentarima nameće zaključak da je Marulić sintetizirao te izvore ili parafrazirao samo jedan od njih. Međutim, upravo takvu rečenicu s istim sadržajem i oblikom navodi papa Grgur I.⁵⁴ ističući je kao iskaz proroka Danijela, s brojnom oznakom koju je na prvom mjestu pretpostavio i naveo Rebić. Ne mijenjajući oblik iskaza, navode ga u svojim spisima poslije Grgura I. Walafrid Strabon,⁵⁵ biskup Ostije i svetac Petar Damianus,⁵⁶ Anselmo Laudensis,⁵⁷ Petar Lombardijac⁵⁸ i drugi pisci kao Petar Komestor koji prvi upozorava da taj tekst ne odgovara Danijelovu izvorniku.⁵⁹ Postoji još jedna tradicija navođenja istog citata kojem nedostaje zadnja riječ *vestra*. Ona započinje s Augustinom⁶⁰ koji uz Danijela IX. navodi čak i redak br. 24. Prema tome, ne radi se o Marulićevoj parafrazi ili krivom navodu biblijskog proročkog teksta, već o citatu iz patrističke tradicije, odnosno iz izlaganja Grgura I. Pritom arhaični oblik vremenskog veznika *quum*, kojim počinje taj iskaz u *Davidijadi*, može se zacijelo

⁵² Uz druge izvore, pogledati: Aurelius Cassiodorus, *In Psalterium expositio*, PL, 70, 35; Rufinus Aquileiensis (?), *Commentarius in LXXV psalmos*, PL, 21, 649

⁵³ Branimir Glavičić, *Komentar*, M. Marulić, *Davidijada*, Književni krug, Split, 1984, str. 261.

⁵⁴ Unxit te Deus tuus oleo laetitiae prae consortibus tuis. Hunc autem Daniel unxit, et omnis unctionis sacramentum Judaeis praebuilt, dicens: Cum venerit Sanctus sanctorum, cessabit unctio vestra (Dan. IX) (Gregorius I, *Commentarii in Librum I. regum*, PL, 79, 461).

⁵⁵ Walafridus Strabo, *Liber Psalmorum*, PL, 113, 960.

⁵⁶ Petrus Damianus, *Sermones*, PL, 144, 513; *Collectanea in Vetus Testamentum*, 145, 1008.

⁵⁷ Anselmus Laudensis, *Enarrationes in Matthaeum*, PL, 162, 153.

⁵⁸ Petrus Lombardus, *Commentaria in Psalmos*, PL, 191, 86. i 687.

⁵⁹ Cum venerit Sanctus sanctorum, cessavit unctio vestra (Dan. IX.) (Petrus Comestor, *Historia scholastica*, PL, 198, 460).

⁶⁰ Cum venerit, inquit, Sanctus sanctorum, cessabit unctio (Id. IX, 24) (Augustinus Hipponensis, *Contra Judeos, paganos et Arianos*, PL, 42, 1124).

⁶¹ Juda, laudatio, sive confessio (Origen?, H. Stridonensis, *Lexicon nominum Hebraicorum*, PL, 23, 1191).

smatrati posredovanjem samog Marulića. U nizu podudarnosti s dugom tradicijom kršćanske egzegeze i taj primjer *nepreciznog* navođenja svetopisamskih citata, kao i onaj na početku *Tropologije*, kontekstualizira Marulića još snažnije upravo u tu spomenutu tradiciju.

I. 3.c) Tim citatom već je označen dublji i otajstveni smisao Davidova pomazanja i prelaska vlasti s Benjaminova na Judino pleme. Stoga Marulić i ne navodi više poznate etimologije tih etnikona, koje često rabe kršćanski autori, već samo njihovo tropološko značenje. One jednostavno ostaju u podrazumijevanju. Naime, sve poznate etimologije imena Juda prepoznaju u toj riječi osnovno značenje *ispovijedanja i slavljenja*. Origen tumači to ime riječima *pohvala ili ispovijed*,⁶¹ a Jeronim tim istim značenjima pridružuje aktivno djelovanje, dobivajući oblike *onaj koji ispovijeda ili hvalitelj*,⁶² što pogodnije ističe moralni smisao. Augustin, kojeg poslije ponavlja i Nikola od Lire, oslanja se na Origenovu inačicu, a suglasan je tek u osnovi s Marulićem.⁶³

I. 3.d) Marulićevo tropološko interpretiranje prepoznaje *sinove Judine* kao one koji slave i ispovijedaju Krista. U takvoj ulozi objašnjenje će varirati nekoliko puta tijekom njegovih pojedinačnih obrazlaganja, gdje se ne navodi izrijekom oponiranje sa sinovima Benjaminovim, ali se zbog te početne pozicije i samog značenja prvog pola antinomije podrazumijeva. Naime, Šaul koji predstavlja Židove, ne one koji slijede Krista već one koji ne prihvataju njegove zakone, prije svega svećenike i farizeje, jedan je od *sinova gorčine*, kako Marulić obrazlaže smisao imena Benjamin, a da ne navodi izravno uobičajenu etimologiju. Nju je mogao naći u Izidora Seviljskog, čija je djela imao u svojoj knjižnici:

Benjamin interpretatur filius dextrae, quod est virtutis. Dextra enim appellatur Jamin. Mater quippe ejus moriens vocaverat nomen ejus Benoni, id est, filius doloris mei. Pater hoc mutavit, filium dextrae nominans.⁶⁴

Dvostruku etimologiju te biblijske anegdote poznaju i raniji i kasniji komentatori svetopisamskih tekstova, ali se odlučuju obično za jednu od njih, kao i Marulić, vođeni pri tome glavnom zamisli tumačenja. Posve je jasno da druga inačica nije Maruliću nikako odgovarala u kontekstu zamišljene suprotstavljenosti, posebice stoga što on značenje desne strane izrijekom u stihovima *Davidijade* afirmira kao prostorno-virtualnu odrednicu neba. Druga verzija bila mu je mnogo prikladnija i bez sumnje ona stoji u podtekstu njegove tropološke odrednice za

⁶² Juda, confitens, vel laudator (Hieronymu Stridonensis, Liber de nimiribus Hebraicis, PL, 23, 854).

⁶³ Juda Confessio est. Omnes filii confessionis, filii Judaeae sunt: quia, Salus ex Judaeis, nihil est aliud quam Christus ex Judaeis (Joan. IV, 22) – »Juda jest ispovijest. Svi sinovi ispovijesti sinovi su judejski, budući da Spas iz Judejaca nije ništa drugo nego Krist iz Judejaca.« (Augustinus Hipponensis, Enarrationes in psalmos, PL, 36, 541)

⁶⁴ »Benjamin se interpretira kao sin desnice, to jest kreposti. Desnica se, naime, kaže jamin. Međutim, mater dok je umirala njegovo ime izgovori Benoni, to jest sin bola mojega. Otac to promijeni nazivajući ga sinom desnice.« (Isidorus Hispalensis, *Etimologiae*, PL, 82, 283)

sinove Benjaminova plemena. Riječ *amaritudo* u tom kontekstu svakako zadržava semantičko polje majčine boli, ali svoja osnovna značenja po principu suprotstavljenosti zadobiva od svog moralno-značenjskog pola, sinova Judinih koji jasno predstavljaju Kristove vjernike.

Marulićevo interpretiranje opreke između Judina i Benjaminova plemena na ravnini mističnog značenja odgovara razlici između onih koji ispovijedaju Krista za Sina Božjeg i onih koje *pobija vjerodostojnost jednog i drugog Pisma*. Taj drugi pol opreke argumentira se lat. riječju *amaritudo*, koja se značenjski konstituira prije iz navedene opreke duhovne interpretacije, nego što bi sama nosila neko precizno značenje. Već na početku teksta Tropologije, uz Drugo pjevanje, *amaritudo* će zadobiti smisao drugog pola opreke između onih *koji vjeruju i onih koji ne vjeruju vlastitom Pismu*, odnosno između *Duha koji oživljava i opasnosti slova koje ubija*.

I. 4. U nastavku svog teksta uz I. pjevanje Marulić obrazlaže još tri činjenice iz Davidova života. U njima prepoznaje da je novi pomazanik za židovskog kralja Kristov navjestitelj. To je njegovo sviranje nad opsjednutim Šaulom, uloga štitonoše i pobjeda nad Golijatom. U tim tek naznačenim pojedinostima, i u kojima Šaul nije subjekt, posebna je pozornost na etimologijama imena Filistejci, s kojima završava obrazlaganje događaja u I. pjevanju.

Saul agitur spiritu immundo et Dauide cytharam pulsante refocillatur. Hoc est Iudei in immunditia infidelitates uersantes disipiunt, quidam tamen Christum audiendo conuertuntur. Iam primum Daud fit armiger Saulis. Quia Christus primum docuit Iudeos et crucem, quae eius arma sunt, inter illos portauit, ut Ioannes testatur. Goliam, inter idolatras Palestinos fortissimum, interemit. Christus diabolum, qui gentibus dominabatur, Euangelii uulgatione contriuit. Palestini Dauidem fugiunt, ut in illum rursum armentur. Palestini quippe oris confusiones interpretantur. Quid autem gentilium errore confusius deos innumeros colentium? Interpretatur etiam ora malefactorum, quia martires Christi persecutionum maleis tundere aggressi sunt.⁶⁵

I. 4. a.

Šaula	progoni	nečisti duh	David ga oporavlja	svirajući na kitari.
Židovi	ogrezli	u nečistoći nevjere,	no slušajući Krista	poneki se obraćaju.

⁶⁵ »Šaula progoni nečisti duh, a David ga oporavlja svirajući na kitari. To će reći da Židovi, koji su ogrezli u nečistoći svoje nevjere, nisu pri zdravoj pameti, no poneki se ipak, slušajući Krista, obraćaju. David najprije postaje Šaulov štitonoša. Krist je, naime, prvo poučavao Židove i među njima, kako svjedoči Ivan, nosio križ, što je njegovo oružje. – Pogubio je najjačega među idolopoklonicima Filistejcima – Golijata. Krist je objavljenjem Evanđelja satro đavla koji je vladao narodima. Filistejci bježe pred Davidom da bi se ponovo protiv njega oružali. Ne hoteći primiti Krista, pogani spremaju progon crkve krišćanske. Filistejci se dakako tumače kao *smetenost*. A ima li što smetenije od zablude pogana koji štiju nebrojene bogove? Tumače se i kao *usta onih kojih udaraju maljem*, jer su pošli udarati maljevima progona Kristove mučenike.« (Glavičićev prijevod, o.c.)

I. 4. b.

David	postaje	Šaulov štitonoša
-------	---------	------------------

Krist	poučava	Židove noseći križ.
-------	---------	---------------------

I. 4. c.

David	ubija	Golijata,	najjačeg među Filistejcima	(???)
-------	-------	-----------	----------------------------	-------

Krist	satire	đavla,	koji je vladao narodima	objavljivanjem Evanđelja
-------	--------	--------	-------------------------	--------------------------

I. 4. d.

Palestinci	bježe	da bi se ponovo oružali	protiv Davida
------------	-------	-------------------------	---------------

Pogani	ne hotjeći primiti Krista	spremaju progon crkve	Kristove
--------	---------------------------	-----------------------	----------

Trop. Uz VIII. pjev.

Palestinci = smetenost; Palestinci = usta inih što udaraju maljem; Palestinci = udarači ustima

Zabluda mnogoboštva	progonitelji Kristovih učenika	klevetnici
---------------------	--------------------------------	------------

I. 4. a) Davidova uloga štitonoše objašnjava se na tropološkoj razini kao trenutačni uspjeh u toj neprekidnoj borbi za evanđeosku istinu. Taj detalj, rijetko alegoriziran kod crkvenih otaca, u Marulića navješćuje Kristovu ulogu nošenja križa *koji je njegovo oružje*. Upravo taj alegorijski smisao Beda izvodi iz glazbala na kojem je David pred Šaulom svirao i iz njeg zloduha izgonio:

Neque enim putandum est, citharam illam, quamvis dulcissime resonantem, tantae potuisse virtutis existere, quae spiritus pelleret immundos: sed figura sanctae crucis, et ipsa quae caneatur passio dominica, jam tunc diaboli refringebat audaciam.⁶⁶

I. 4. b) Šaula i njegovu opsjednutost interpretirao je Marulić u navedenom ulomku metaforom *immunditia infidelitatis*, koja bi trebala fokusirati moralnu položajnost *sinova gorčine*. Njezin oblik, samo s jednom potvrdom u starijoj tradiciji, i to u Hrabana Maura,⁶⁷ mogao je nastati s obzirom na prefiksalne negacije obiju sastavnica po principu kontrastiranja s metaforičkim značenjskim oblikom *čistoća vjere*, koja se pojavljuje češće u različitim latinskim leksemskim

⁶⁶ »Ipak, ne smije se smatrati da je ona kitara, ma koliko god bila umilno zvučna, mogla izlučiti takvu snagu koja nečiste duhove izgoni, nego predstava svetog križa, koja se i sama opjevavala u tjednu muke, i već tada skršila drskost đavola.« (Beda, *Allegorica expositio in Samuelem*, PL, 91, 609). Bedu slijede drugi autori u tom tumačenju, među kojima i N. od Lire (*o.c.* str. 80.)

⁶⁷ Rabanus Maurus, *Expositiones in Leviticum*, P.L.108, 315.

inačicama,⁶⁸ neovisno od spomenutog izvora. Dakle, scena u kojoj David izgoni zlog duha iz Šaula interpretira se kao Kristova borba za one koji su tvrdokorno ustrajni u svojim pogrešnim uvjerenjima. Tumačeći Davidovo glazbeno umijeće, pisac je, dakle, projektirao opoziciju u najvećim razmjerima povijesti spasenja, u relacijama kozmičkog i kaotičnog, kao nadmoć božanskog nad sotonskim. Osciliranje između tih polova moralna je položajnost *sinova gorčine*.

I. 4. c) Je li Bedina interpretacija utjecala na Marulićevu ili je on samo bio potaknut suvremenim izgledom štita koji je u bojevima s Turcima često križem ukrašavan, ostat će ipak nedorečeno. U svakom slučaju ta oba životopisna detalja uvod su u treći, u objašnjenje općepoznate biblijske epizode u kojoj je mladi pastir David pobijedio divovskog Golijata, najjačeg među Filistejcima. U svim potankostima taj događaj predmet je kršćanske egzegeze. Bez iznimke svi autori u njemu prepoznaju, uostalom kao i Marulić, Kristovu pobjedu nad sotonom koji je vladao narodima. Međutim, Marulić se ne zadržava na pojedinostima, već samo potvrđuje osnovnu alegorijsku ideju kao i Wenefridus Strabo, učenik Hrabana Maura:

David autem rex. Mystice David, id est Christus qui Goliam, id est diabolum superavit. Ipse est manu fortis, vel visu desiderabilis. De eodem dicitur: Dominus fortis et potens (Psal. XXIII), etc. Et iterum: Speciosus forma prae filiis hominum (Ibid. XLIV).⁶⁹

U Marulićevu ulomku o alegorijskom biblijskom dvoboju ipak ima jedan podatak koji cijeli tekst povezuje s odgovarajućim stihovima u I. pjevanju i još čvršće s tradicijom kršćanske alegoreze. Naime, obrazlažući smisao tog dvoboja, on ističe da je Krist satro sotonu širenjem Evandjelja (*Evangelii vulgatione contrivit*). To značenje, koje bi se moglo objašnjavati i kao anangogijsko, utemeljeno je na onom oblutku kojim je iz Davidove pračke ubijen Golijat, a koji se ne spominje u *Tropološkom tumačenju*, već samo u spomenutim stihovima. Ta veza ubojitog kamenog projektila i Evandjelja ima analogije u svim komentarima te epizode iz Knjige kraljeva. Tradiciju objašnjenja pet oblutaka koje je David uzeo iz potoka, a samo jednim oborio Golijata, Mojsijevim petoknjižjem, u kojem se krije milost (*gratia*) Novog zavjeta, potaknuo je Augustin,⁷⁰ a onda su ga slijedili Izidor,⁷¹ Beda,⁷² Hraban Maur⁷³ ili Wenefridus Strabon.⁷⁴ U Bede se duhovni smisao ubojitog kamena objašnjava Božjom riječju, a u drugom spisu nesigurna

⁶⁸ Imunditia fidei (Alcuin, PL, 639, 100), puritas fidei (Haymo Halbestrensis, PL, 117, 1205), castitas fidei (Augustinus, PL, 33, 1016).

⁶⁹ »A David kralj, u mističnom smislu David, to jest Krist koji je pobijedio Golijata, to jest đavla. Sam je snažne ruke i poželjna lica, o kojem se kazuje: Gospodin jak i moćan (Psal. XXIII) itd. I ponovo: Najljepši među ljudskim sinovima (Psal. XLIV).« (Walafridus Strabo, *Evangelium secundum Matthaeum*, PL, 114, 67) Gotovo isti tekst navodi i Anselmus Laudunensis, *Enarrationes in Matthaeum*, PL, 162, 1244.

⁷⁰ Augustinus, *Sermones de Scripturis*, PL, 38, 198.

⁷¹ Isidorus, *Questiones in Veterum testamentum*, PL, 83, 400.

⁷² Beda, *Allegorica expositio in Samuelem*, PL, 91, 622.

⁷³ Rabanus Maurus, *Commentaria in libros regum*, PL, 109, 53.

⁷⁴ W. Strabo, *Liber I Regum*, PL, 113, 557.

autora, za koga se ipak pretpostavlja da je Beda, taj isti predmet objašnjen je Svetim pismom:

Et sicut David funda lapidem jecit, et Goliam interfecit, ita et Dominus noster lingua sacrae Scripturae testimonia protulit, et diabolus superavit.⁷⁵

I. 4. d) Ističući u jednoj rečenici završnog teksta uz I. pjevanje Golijata kao najjačeg među Filistejcima, Marulić je njegovo sotonsko značenje u svojoj interpretaciji prenio i na same Filistejce.⁷⁶ Također, moralne kvalifikacije uz ime tog naroda, uglavnom na osnovi triju formalno različitih etimologija, postaju aplikativne na njihova ključnog ratnika. U objašnjenju uz I. pjevanje navodi se da su Filistejci *oris confusiones* ili *ora maleatorum*, što se prevodi *zbunjenost* odnosno *usta onih koji udaraju maljem*, a uz VIII. pjevanje oni se nazivaju *ore contudentes*, odnosno *oni što udaraju ustima*. To neobično etimologiziranje i prema kombinaciji jedne riječi u singularu, a druge u pluralu i po nejasnom značenju svih navedenih sintagma, koje se na paradigmatskoj osi izjednačuje u negativnom manifestiranju i djelovanju označenog subjekta, pokazuje da se ne radi o doslovnom, već o tropološkom značenju. Na to upućuju i obrazloženja koja slijede nakon svake pojedinačne etimologije imena Filistejci:

Palestini quippe oris confusiones interpretatur. Quid autem gentilium errore confusus deos innumeros colentium? Interpretantur etiam ora maleatorum, quia martyres Christi persecutionum maleis tundere aggressi sunt.;

Palestini ore contudentes interpretantur. Hos David caedit, quia Christus maledicos damnat.⁷⁷

Na sintagmatskoj razini zbunjenost bi se dala povezati s mnogobožtvom, udarači čekićima s mučilima Kristovih mučenika, a udaranje ustima iz treće etimologije sa psovačima, huliteljima ili kleveticima. Za te tri Marulićeve varijacije teško je naći analogije u patrističkoj literaturi, u kojoj se za filistejsko ime stoljećima rabe različite etimologije, među kojima dominiraju također bizarne fraze *poculo corruentes* (*inebriati fuerant aureo calice Babylonis*), *cadentes poculo*, (*cum enim inebriati fuerint, corruent, et in suo vomitu volutabantur*) i *cadentes potione* (*hoc est, qui inebriati ceciderunt*). Sva tri objašnjenja nalaze se u spisima sv. Jeronima, a nakon njega i kod svih drugih. Čini se da su obrazloženja tih etimologija također profili-

⁷⁵ Beda(?), *Questiones super libros regum*, PL, 93, 492.

⁷⁶ Ime Palestinaca, toga starog mnogobožackog biblijskog naroda, navodi se inače s različitim pravopisnim i glasovnim oblicima u tekstovima Biblije kojima se Marulić koristio. Uglavnom se te inačice mogu svesti na latinski oblik *Palestini* i na hebrejsku verziju *Philisthaei*. Prema njegovim bilješkama u Repetitoriju, ta je šarolikost vladala i kod sv. Jeronima, kao i kod drugih autora u spisima, u kojima se Filistejci spominju redovito u negativnoj recepciji. Međutim, u stihovima Davidijade i njezinu tropološkom proznom dodatku dosljedno je upotrijebljen latinski oblik *Palestini*.

⁷⁷ »Filistejci se dakako tumače kao *smetenost*. A ima li što smetenije od zablude pogana koji štiju nebrojene bogove? Tumače se i kao *usta onih kojih udaraju maljem*, jer su pošli udarati maljevima progona Kristove mučenike« (Glavičićev prijevod, o. c. str. 205); »Filistejci se tumače kao oni što udaraju ustima. Te David siječe jer Krist osuđuje klevetnike.« (Glavičićev prijevod, o. c. str. 211)

rana onim Jeronimovim, u kojima se Filistejci prikazuju prefiguracijama sotone. Premda se te tradicionalne odrednice pokazuju jasno u svom tropološkom uobličenju, pojedini ih autori uzimaju kao doslovne etimologije i nadograđuju novim moralnim obrazloženjima. Tako Angelom Luxevila obrazlaže etimologiju *cadentes poculo* kao *immundi spiriti* (nečisti dusi),⁷⁸ a Rupert opat onu također tradicionalnu *potione cadentes* tumači kao *spiritus compunctionis* (duh neshvjestice).⁷⁹

U kontekstu patrističke tradicije, u kojem nisu presudna stvarna korijenska značenja, Marulićeve sintagme postaju jasnije, čak se semantička polja prve od njih (oris confusiones) donekle preklapaju s navedenim patrističkim alegoriziranjima filistejskog imena. Druga od njih, *ora maleatorum* ili *usta mlatitelja*, ako se stavi u jedninu, u kojoj bi imala oblik *os malleatoris*, uspostavlja preko tog oblika izravnu vezu s uobičajenom etimologijom imena Pilat. Naime, u tom je obliku ona navedena u *Leksikonima hebrejskih imena*, u onom Origenovu i onom Jeronimovu. Tu sintagmu za etimologiju Pilatova imena rabe mnogi autori, među kojima Jeronim, Izidor Seviljski, Raban Maur i Strabon.

Sotonsku simboliku čekića i onoga tko s njim tuče, koja se općenito odnosi na sve one koji izruguju ime Gospodinovo,⁸⁰ potaknuo je, čini se, najsnažnije Jeremija u svojoj proročkoj pjesmi o propasti Babilona, *malja cijele zemlje* (Jer. 50, 23). Šire obrazloženje tog prefigurativnog smisla zasigurno je Marulić čitao u Jeronimovim prijevodima Origenovih Homilija,⁸¹ a etimologiju o Pilatu u knjizi *Etimologije* Izidora Seviljskog.⁸²

⁷⁸ Porro Israel, qui interpretatur vir videns Deum sive fortis cum Deo, significat credentes in Deum, Philisthiim vero, qui interpretantur cadentes poculo, immundos significant spiritus, qui poculo superbiae inebriati et ipsi de coelestibus ceciderunt, et multos quotidie hominum pervertere festinant, poculo suo malitiae.

»Potom Izrael, koji se objašnjava kao čovjek koji gleda Boga ili jak s Bogom, označava one koji u Boga vjeruju, a Filistejci pak, koji se objašnjavaju kao oni što se ruše opijeni, označavaju nečiste duhove, koji su se opijeni peharom oholosti i sami s nebasa strmoglavili i koji mnoge od ljudi svakodnevno hite u propast poslati svojom čašom zločestoće.« (Angelomus Luxoviensis, *Enarrationes in Libros regum*, PL, 115, 280)

⁷⁹ Philistiim potione cadentes, Dominus enim miscuit illis, videlicet Judaeis, spiritum vertiginis (Isai. XIX), dando illis, ut Apostolus meminit, spiritum compunctionis, oculos ut non videant, et aures ut non audiant (Rom. XI), et facta est mensa eorum coram ipsis in laqueum, et in retributionem, et in scandalum (Psal. LXVIII) Filistejcima – oni koji se ruše opijeni, Gospodin je, naime i Židovima, pomutio pamet (Izaija, XIX.) dajući im, kako Apostol spominje duha neshvjestice, oči da ne vide i uši da ne čuju (Rim. XI.) i stol je spremljen pred njima kao zamka, na sablazan i odmazdu (Psal. XI.) (Rupertus Tutiensis, *Commentarii in duodecim prophetas monores*, PL, 168, 270).

⁸⁰ Christianus Druthmarus, *Expositio brevis in Lucam*, J. P. Migne, PL, 106. 1510.

⁸¹ Marulić je uz pojam *Malus* iz Origena zabilježio natuknicu *Opus Zabuli*, koja se odnosi na faraona Zabula, progonitelja Židova, a mogao ju je naći jedino u Origenovim Homilijama uz tekstove Jeremije i Izaije. (M. Marulić *Repertorium*, II, Književni krug, Split, 1998, str. 316). Origen u svom tekstu zlog vladara Zabula naziva čekićem i onim koji njime udara, naglašavajući da je to bio i Juda i svi, u ono vrijeme kad je Gospodin mučen, koji su vikali: Raspni ga, raspni! (Hieronimus, *Translatio homiliarum Origenis in Jeremiam et Ezechielem*, PL, 25, 607)

⁸² PILATUS, os malleatoris, quia dum Christum ore suo, et justificat, et condemnat, more malleatoris utraque ferit (Isidorus, *Etymologiae*, PL, 82, 289).

Mistični smisao tog argumentiranja, koje svi spomenuti autori uopćavaju kao karakterizaciju Božjih protivnika, Marulić je primijenio na Filistejce, usuglašavajući oblik sintagme s množinom tog imena. Prema tome bi druga odrednica *ora maleatorum* bila primarna, a treća, *ore contuendentes*, njezina izvedenica. Takvim postupkom i odnosom prema naslijeđu kršćanskih autora Marulić je i sam nastojao biti dio tog naslijeđa.

Otkrivanje moralnog smisla koji se nadopunjuje u etimologiji imena likova i naziva zajednica kojima pripadaju, prepoznaje se na početku Marulićeve *Tropologije* kao svjestan izbor i postupak koji dominira u izlaganjima uz prvo pjevanje. Kao što se David na tom planu nadopunjuje Judinim plemenom odnosno Saul Benjaminovim, a Samuel samim Bogom, tako se kontekstualizira Agag prema Amalečanima i Golijat prema Filistejcima. Takvo povezivanje za svaki spomenuti par uobičajeno je kod crkvenih pisaca, ali se kod Marulića u kratkom zgusnutom tekstu prepoznaje kao postupak na kojem je izgrađena unutarnja kompozicija te cjeline: s jedne strane Samuel s Božjim glasom u ušima i David s onima koji ga slijede, kao božanske snage, a Agag s divljim i poganim plemenom i Golijat s Filistejcima, kao sotonske sile, s druge strane. Između tih nepomirljivih polova lavira Saul sa sinovima gorčine.

Tropologija uz II. pjevanje koncipirano je poprilično vjerno naznačenim tematskim točkama iz *Sadržaja* prije tog pjevanja. Oslikavajući ponajprije Davidove odnose s članovima Saulove obitelji, a potom i s njim samim, njegovo tumačenje ne slijedi podatnu građu *Knjige o kraljevima* koju sveti oci iscrpno tumače, već se u toj snažnoj redukciji drži spomenutih ključnih točaka i na samom početku iznesenih postavka. Na taj način osigurana je čvršća veza između segmenata tumačenja u kojima je slijed doslovnih događaja samo jedna od okosnica, manje važna od iznesenih postavki o Svetom pismu i glavne opreke između Davida i Šaula.

Prijateljstvo s Jonatanom, koje slijedi II. pjevanje, u *Tropološkom tumačenju* zahvaća također događaje iz III. pjevanja, kao što se opreka Saul – David uz I. pjevanje sadržajno se počinje realizirati tek obrazloženjem uz II. pjevanje. Taj motiv Marulić iščitava kao otajstvenu nadahnutost i predumišljenost Davidovih postupaka Duhom Svetim, koji ga zaklanja od njegovih neprijatelja. Opjevavši u nekoliko pjevanja istinsku Jonatanovu naklonost prema Davidu i njihovo prijateljstvo, kao jednu od najeminentnijih epskih tema, Marulić je u svojim tumačenjima duhovnog smisla tih događaja otišao mnogo dalje od uspostave smislenih podudarnosti s djelima Novog zavjeta, a pritom se oslonio jedino na etimologiju Jonatanova imena i njezinu tradiciju.

Dauid cum Ionatha, Saulis filio, init amiciciam et eius reuelationibus a Saulis inuidia saluatur, Ionathas columbae donum interpretatur, quod spiritus sancti donum est. Spiritus autem sancti dono Iudeis Lex data est. Ideo Ionathas Saulis est filius. Cuis Legis reuelatione patuerunt mysteria Christi, quae in illa continentur sub uelamine figurarum. Hinc nos ipsorum Iudeorum, propriae Scripturae non credentium manifestam cernentes insaniam, pericula occidentis

litterae uitamus et spiritui qui uiuificat adhaeremus. Ob hoc Ionathas, i. e. spiritus sancti donum, nostrae fidei fauet et eorum reprobatur perfidiam.⁸³

Jonatan (= dar golubice)	sin Šaulov
Dar Duha Svetoga	Zakon dan Židovima
	vjera — nevjera
	duh koji oživljava — slovo koje ubija
	kršćani — Židovi

II. 1. Marulićev *dar golubice* (*columbae donum*) općeprihvaćena je etimološka interpretacija imena Jonatan još od sv. Jeronima. Nadovezujući se zacijelo na Origenova tumačenja, među kojima dominira *golubica koja dolazi*,⁸⁴ Jeronim navodi nekoliko sintagma kojima se objašnjava ta etimologija. Među njima su *dar golubice*, *dar gospodnji* i *dao je golubicu*.⁸⁵ S obzirom na likovnu simboliku golubice koja je u kršćanskoj tradiciji od najranijih vremena označivala Duha Svetoga, nije teško objasniti da je upravo prva navedena interpretacija postala i najprihvaćenija u patristici, a njezin alegorijski smisao uvijek povezan s Trećom božanskom osobom i s njezinom milošću. Upotrebljava se u Bede,⁸⁶ Hrabana Maura,⁸⁷ Angeloma iz Luxovila,⁸⁸ ali i drugi poznati autori Jonatanovo ime interpretiraju kao *dar golubice*.⁸⁹ Ovisno o epizodi koja se obrazlaže i o zamisli cijelog teksta odnosno o konačnom značenju koje se podupire tom etimologijom, nastaju razlike kod pojedinih crkvenih pisaca. Međutim, nijedno od njih nije tako dosljedno, složeno i u okvirima alegoreze logično kao što je Marulićevo.

⁸³ »David sklapa prijateljstvo sa Šaulovim sinom Jonatanom, čija ga otkrića spašavaju od Šaulove zavisti. Jonatan se tumači kao *dar golubice*, a to je dar Duha Svetoga. Darom pak Duha Svetoga dan je Zakon Židovima. Zbog toga je Jonatan sin Šaulov. Otkrivenjem toga Zakona postala su shvatljiva otajstva Kristova, koja su u njemu sadržana pod velom slika. Zato se mi, videći očitu ludost tih Židova, koji vlastitom pismu ne vjeruju, klonimo opasnosti pogubnoga slova i držimo se duha koji daje život. Zbog toga Jonatan, tj. dar Duha Svetoga, našoj vjeri ide na ruku, a njihovo nevjerstvo ne odobrava.« (Glavičićev prijevod, o.c. str. 206.)

⁸⁴ Jonathan, columba, veniens datio; Jonathan, columba veniens (*Origenianum lexicon nominum Hebraicorum*, PL, 23, 1229.)

⁸⁵ Jonathan, columbae donum, vel columbae dedit, aut Domini donum (Hieronimus Stridonensis, *Liber de nominibus Hebraicis*, PL, 23, 810.)

⁸⁶ Beda, *Allegorica expositio in Samuelem*, PL, 91, 574.

⁸⁷ Rabanus Maurus, *Commentaria in Libros regum*, PL, 109, 95.

⁸⁸ Angelomus Luxoviensis, *Enarrationes in Libros regum*, PL, 115, 359.

⁸⁹ Među onima koji rabe upravo tu etimologiju jesu Eucherius Lugudunensis, *Instructiones*, L, 50, 813; Gregorius I., *Commentarii in Librum I. regum*, PL, 79, 337–338; Isidorus Hispalensis, *Etymologiae*, PL, 82, 279.

II, 1. b) Početni pasus u tropološkom obrazlaganju događaja u II. pjevanju lako će se pričiniti konfuznim čitaču, nenaviklu na diskurs alegoreze. Prva rečenica u njemu, koja sintetizira savez i prijateljstvo između Davida i Jonatana, ima doslovni smisao. U njoj riječ Jonatan imenuje biblijsko-povijesnu osobu, sina prvog židovskog kralja Saula. U drugoj rečenici Jonatan je židovsko ime čije se značenje otkriva latinskom čitatelju preko etimološkog objašnjenja kako bi uočio dublji i pravi njegov smisao na način kako je to prakticirala patristička tradicija. Čak i alegorijsko tumačenje u toj rečenici, po kojem Jonatan odnosno dar golubice predstavlja dar Duha Svetoga, pripada upravo toj tradiciji, kako je posve razvidno iz prije navedenih primjera. Treći put upotrijebljeno ime *Jonatan* u nastavku teksta čista je alegorija kao i riječ *sin* odnosno *Saul*. Njihova su značenja na tom mjestu posve različita od značenja koja imaju u prvoj rečenici odnosno *Jonatan* je Stari zavjet, a *Saul*, kao što je uz Prvo pjevanje objasnio Marulić, predstavlja Židove, zapravo njihove pismoznance i svećenike, dok riječ *sin* označuje vezu između Starog zavjeta i Židova. Trećom rečenicom u tom pasusu počinje preskok od egzaktnog prema mističnom dokazivanju, budući da postavka o nadahnuću Svetog pisma Duhom Svetim pripada argumentu vjere, bez koje alegoreze i nema. Tek u tom podrazumijevanju nazočnosti dvostrukih kodova i njihove izmjene upravo početkom treće rečenice postaje razgovijetan, inače zbunjujući iskaz *zato je Jonatan Saulov sin*.

II, 1. c) Marulićevo interpretiranje Šaulova sina Jonatana kao Starog zavjeta, koji je po Duhu Svetom napisan i dan Židovima, bilo je dovoljno jasna motivacija da se u okviru glavne oprečnosti izlože i dva različita koncepta čitanja i razumijevanja starozavjetnih tekstova. Pritom je Marulić upotrijebio nekoliko frazema, uglavnom novozavjetne provenijencije, koji pripadaju diskursu tradicionalne kršćanske alegoreze kao što su *sub velamine figurarum*, *insania Judeorum* i još *littera occidens* nasuprot sintagmi *spiritus vivificans*, koji se u tradicionalnoj uporabi susreću na mjestima koja govore o recepciji jednog i drugog Pisma.

Povezanost Starog i Novog zavjeta, na čemu i u *Tropologiji* uz II. pjevanje inzistira Marulić, bila je zaklonjena, a postala je posve razvidna Kristovim utjelovljenjem, njegovom pojavom i mukom na križu. Tu zasjenjenost, koja ostaje i nakon novozavjetnih djela za one koji ne vjeruju, Marulić imenuje sintagmom *sub velamine figurarum*. Premda se ta konstrukcija često može naći u svojim varijacijama kod različitih autora, upravo se oblik *pod koprenom slika* susreće u nekoliko crkvenih otaca i drugih egzegeta tijekom srednjeg vijeka. Kontekst u kojem se upotrebljava blizak je upravo Marulićevu, pa se takva podudarnost ne da otklanjati kao puka slučajnost:

...et sicut scriptum est: Abyssus abyssum invocat, in voce cataractarum tuarum (Ps. XLII) ; quoniam ad enarrandam gloriam gratiae Dei paribus sibi vocibus, utriusque Testamenti altitudo respondet; et quod erat sub velamine figurarum profundum, fit revelata luce perspicuum.⁹⁰

⁹⁰ »... i kao što je pisano: Bezdan doziva bezdan bukom slapova tvojih (Ps. XLII.), budući da za objavljivanje slave milosti Božje jednoglasno odgovara dubokoumnost obaju

...ac si dicat: Agnosce Christum pro te passum, veniasque mente devota, et discutias operimentum litterae Veteris Testamenti, in quo sub velamine figurarum tegitur incarnationis Christi sacramentum; et cum cognoveris inde salutem tibi esse promissam, humilitate praecipua ad ejus auxilium confugas.⁹¹

Unde Moses velamen posuit super faciem suam, in quam non poterant intendere filii Israel, propter gloriam faciei ejus (II Cor. XIII), quae cornuta eis videbatur (Exod. XXXIV). Quo significabatur quod Judaei veram legis claritatem sub velamine figurarum videre nequeunt, quae est in intellectu spirituali. Hoc autem velamen evacuatum est in Christi passione. Unde in Christi passione velum scissum est (Matth. XXVII). Inde est quod in die passionis crux ante velata discoperitur.⁹²

II, 1. d) U sustavu interpretiranja tih odnosa među Pismima i istodobnog polemičkog odnosa prema stajalištima židovskih učitelja, kršćanski autori u svoj diskurs uvode pojmove *insania* i *dementia* kao uobičajen rekvizitarij. Upravo te dvije kvalifikacije u Tropologiji uz II. pjevanje koristi i Marulić i upućuje ih na isto odredište kao i ukupna tradicija. Obrazac Marulićeve sintagme *Iudeorum... insaniam* može se naći u nekoliko crkvenih otaca baš u kontekstu koji govori o kršćanskom i židovskom odnosno heretičkom interpretiranju starozavjetnih tekstova i crkvenih učenja. Ocjenjujući tako postavku Manihejaca da je jedan Bog Zakona, a drugi Bog Evanđelja, Beda izražava svoje stajalište konstrukcijom *insania Manicheorum*. Hraban Maur navodi istu konstrukciju kao i Marulić, raspredajući o poslanicama sv. Pavla.⁹³

II, 1. e) Upotrebljavajući takve izraze Marulić slijedi tradicionalni diskurs u kojem su takve konstatacije vrlo česte, ne samo kao polemički rekvizitarij, a potom, u njegovu kontekstu oni su u funkciji alegoreze, u čijem se slijedu izjednačuju kao sinonimski niz Šaul, Benjaminovci, gorčina, Židovi, Stari zavjet bez Novog zavjeta, odnosno bez *duha milosti koji oživljava*, kao *slovo koje ubija*. Upravo te dvije povezane sintagme, koje potječu iz sv. Pavla, često se variraju u djelima

Zavjeta; i što je god bilo pod koprenom slika, jasno će biti rasvijetljeno.« (Leo I. *Sermones*, PL, 54, 343)

⁹¹ »... i kao da kaže: Upoznaj Krista koji je za te trpio, dođi pobožna srca i skini pokrivalo slova Staroga zavjeta, u kojem su prikrivene pod koprenom slika tajne Kristova utjelovljenja i kad spoznaš da je ondje spas tebi obećani, osobito poniznošću skloni se u njegovo utočište...« (Rabanus Maurus: *Commentarium in Ruth*, PL, 108, 1212)

⁹² »Stoga je Mojsije koprenu stavio na svoje lice, u koje ne mogahu gledati sinovi Izraelovi, zbog slave lica njegova koje im je izgledalo rogato. Time se označavalo da Židovi pod koprenom slika ne mogu vidjeti istinsku jasnoću Zakona, koja se nalazi u duhovnom razumijevanju. Ta koprena je nestala u mucu Kristovoj. Stoga se u Kristovoj mucu razderao (hramski) zastor. Zbog toga se na dan Kristove muke otkriva križ koji je prije bio pokriven.« (Petrus Lombardus, *Commentaria in Psalmos*, PL, 191, 1111)

⁹³ Consideramus insaniam Judaeorum qui et Dominum interfecerunt et prophetas et apostolos persecuti sunt, et adversantur voluntati Dei. »Zamislamo se nad nerazumnošću Židova koji su i Gospodina umorili, a proroke i apostole progonili, i protivili se Božjoj volji.« (Rabanus Maurus, *Enarrationes in epistolas B. Pauli*, PL, 112, 333–334)

crkvenih otaca, pa se njihova nazočnost u Marulića može promatrati s dvostrukim smjerom denotiranja. Ipak, njegova konstrukcija *pericula occidentis litterae vitamur et spiritui qui vivificat adhaeremus* izgleda kao parafraza one Pavlove *..littera enim occidit, Spiritus autem vivificat* (Cor. II, 3) i bliža je baš po tom modificiranju tekstovima srednjovjekovnog crkvenog latiniteta.

II. 2. U krajnje sažetom nastavku prvog pasusa Marulić navodi nekoliko tipologija, koje slijede fabulativni tok biblijskih zgoda, opjevanih u II. pjevanju, razvijajući temeljnu opoziciju Šaul – David odnosno Židovi – Krist, iznesenu na samom početku Tropologije.

Saul tamen Daudem praeficit militibus. Et Iudei initio patiuntur, ut plebem doceat Christus et magister eorum sit. Quum autem Saul vidisset praeferi sibi Daudem laude uirtutis, odio eum habuit et uitae illius insidiari coepit. Sic Iudeorum principes, quum cernerent plebem abire post Christum et miracula eius praedicare, inuidentes quaesierunt eum interficere. Saepenumero cum Daudem in gratiam se redire simulat Saul, et Iudei Christum tentantes blandius interrogant, non ut discant, sed ut accusent.⁹⁴

Šaul	imenuje	Davida	zapovjednikom
Židovi	dopuštaju	Kristu	da poučava

Šaul	zamrzi	na Davida	iz zavisti
Židovi	kane ubiti	Krista	iz zavisti

Šaul se pretvara da se pomirio	s Davidom
Židovi umiljatim riječima iskušavaju	Krista kako bi ga optužili i ubili.

Smjenjujući u simultanom nizu složene i sadržajno opsežne iskaze, koji pripadaju doslovnoj biblijskoj odnosno povijesnoj ravnini s onima koji su duhovnog značenja, on se nije oslanjao izravno ni na jednog crkvenog autora. Marulić je jednostavno slijedio suštinu alegoreze i osnovnu temu, a odabrani sadržaji i njihovo tumačenje uglavnom su njegov izbor.

II. 3. Nakon tropološkog obrazlaganja odnosa između Davida i Jonatana slijedi slično izvođenje mističnog značenja iz odnosa prema Šaulovoj kćeri Mikali, u koju se David zaljubio. Ono se zasniva najprije na etimologiji, kao i u prethodnom primjeru s Jonatanom, a onda slijedi igra i prožimanje alegorijskih značenja.

⁹⁴ »Šaul ipak postavlja Davida na čelo vojske. I Židovi u početku dopuštaju da Krist poučava puk i da im bude učitelj. Kad je pak Šaul vidio da Davida slave kao većega junaka od njega, zamrzi ga i počne mu raditi o glavi. Tako i židovski poglavari, videći da narod slijedi Krista i na sva usta govori o njegovim čudesima, htjedoše ga iz zavisti ubiti. Šaul se često pretvara da se pomirio s Davidom, a i Židovi, kušajući Krista, umiljato ga pitaju, ali ne da bi učili, već da bi ga optužili.« (Glavičićev prijevod, o.c. str. 206)

Saul despondit Dauidi filiam Michol pro praepuciis Palestinorum. Michol interpretatur aqua ex omnibus, quae est aqua baptismi, inter omnes optabilior, qua a maledicto primorum parentum liberamur. Haec aqua sponsa est Christi. Quia, nisi Christo plena fide adhaeserimus, baptisma nichil nobis proderit. Saulis autem filia dicitur, quia a Iudeis coepit, baptisante eos Ioanne et postea discipulis Christi, qui et ipsi Iudei erant. Daudid pro sponsa Michol numerat Palestinorum praepucia. Quia Christus incircumcisos conuersos baptismo purificat.⁹⁵

Davidova zaručnica,	Mikala (= voda od svih),	Šaulova kći
Kristova zaručnica,	voda krštenja	nastala prvo kod Židova – Ivan Krstitelj, apostoli
David	za zaručnicu Mikalu	izbroji filistejske obreske
Krist	krštenjem očisćuje	i obraća pogane
David	bježi pred Šaulom	koji se boji za vlast
Krist	bježi od Židovskih progona	do časa vladanja na križu
Šaulove sluge	koji traže Davida	nadmudri Mikala
Bjesne Židovi	protiv Kristovih učenika	koji propovijedaju milost krštenja

II. 3 a) Epizodu o Davidu i Šaulovim kćerima, kojoj biblijski tekst ne posvećuje veliku pozornost, ističu svi interpretatori Knjige kraljeva. Pritom se redovito na etimologiji imena utemeljuje alegoreza, a Davidov lov na filistejske obreske uvijek se shvaća kao Šaulova zloba u davanju neizvediva zadatka, smišljenog za Davidovu pogibiju. Doslovnom smislu tih događaja Marulić je posvetio samo prvu rečenicu u pasusu, varirajući je još jednom na kraju te cjeline, kako bi otkrio dublji duhovni smisao same akcije.

Premda je njegovo konačno tumačenje tih zgoda sadržajno različito od tradicije, metodološki pristup i pozicija tumačenja potpuno su isti. Druga rečenična cjelina u navedenom pasusu posvećena je etimologiji Mikalina imena, kao što je to bilo i u dijelu teksta koji se odnosio na Jonatana, ali i mističnom smislu tog etimološkog značenja. Objašnjenje tog imena nalazi se već u Origena, s neobičnim priloškim značenjem *ex omnibus*. Jeronim u svom *Rječniku* donosi tumačenje koje

⁹⁵ »U zamjenu za filistejske obreske Šaul zaruči za Davida kćer Mikalu. Mikala se tumači kao *voda od svih, među svima poželjnija*, a to je voda krštenja, koja nas oslobađa od prokletstva prvih roditelja. Ta je voda Kristova zaručnica. Jer ako punom vjerom ne prigrlimo Krista, krštenje nam neće ništa koristiti, a ona se naziva Šaulovom kćerju jer je nastala kod Židova, budući da ih je krstio Ivan, a poslije Kristovi učenici, koji i sami bijahu Židovi. David za zaručnicu Mikalu izbroji filistejske obreske; jer Krist neobraćene obrezanike očisćuje krštenjem.« (Glavičićev prijevod, o.c.)

je predodredilo kasniju uporabu te etimologije u dva njezina pravca. Naime, on tumači ime Michol izrazom *aqua omnis*, vel *ex omnibus*, što je shvaćano ili kao dvostruko značenje, ili kao varijacija atributa *omnis* uz neizostavnu riječ *aqua*, kako ga navodi i Marulić.

Kod Bede se nalazi etimologija tog imena u obliku *ex omnibus*, također jeronimovske provenijencije, čiji je izbor diktiran sličnom strukturom značenja u imenu njezine sestre Merob, koja se obično interpretira kao *de multitudine*, na čemu taj autor izgrađuje opoziciju između Crkve i Sinagoge. Hraban Maur upotrebljava značenje *aqua omnis* za Mikalino ime uz epizodu s povratkom Kovčega zavjetnog pred kojim je David igrao i pjevao razgolićen. Uz tu scenu Mikalin lik interpretira *tjelesnom nestabilnošću* zbog njezinih prigovora Davidu i tvrdi se da je zbog tog ostala nerotkinja. Duhoviti se Petar Damiani poigrava tom jeronimovskom etimologijom, pretvarajući ono *aqua* u ablativ zamjenice *quae*. Međutim, njegovu iščitavanju mističnih značenja tog imena blisko je i Marulićevo tumačenje:

Merob quippe interpretatur de multitudine; Michol autem, a qua, vel ex omnibus. Et quid per Merob, nisi illa duntaxat infidelium turba signatur, quae est de multitudine, quae repellitur? »Multi enim sunt vocati, pauci vero electi (Matth. XX).« Quid autem per Michol, nisi sancta figuratur Ecclesia, a qua videlicet omnes oriuntur electi, vel quae ex omnibus constat electis...?⁹⁶

II. 3. b) Premda Marulićev izbor proizlazi iz kritičkog iščitavanja Jeronimova etimološkog tumačenja, nedvojbeno je da su mu neka od navedenih patrističkih etimoloških čitanja bila poznata, kao što je posve sigurno da je on etimologiju radije poimao kao stvarno dokučivanje korijenskih značenja, negoli je u njoj prepoznao retoričku igru riječima, pa se stoga obratio na sami izvor, u Jeronimov *Leksikon*. Prema svemu tome, valjalo bi ispraviti u Glavičića tu etimologiju. On, naime, uz objašnjenje Mikalina imena stavlja dio teksta koji ne pripada u doslovno značenje. U toj je složenoj rečenici, u kojoj je zbog dva različita koda tipična za tekstove egzegeze moguće neosjetno iskliznuti, uz tekst *voda od svih* dodao atributnu sintagmu *među svima poželjnija*, a koja se zapravo odnosi na duhovno značenje, na *vodu krštenja*. Ta rečenica iz Glavičićeva prijevoda – Mikala se tumači *kao voda od svih, među svima poželjnija*, a to je voda krštenja, koja nas oslobađa od prokletstva prvih roditelja treba glasiti: Mikala se tumači *kao voda od svih*, a to je voda krštenja, od svih poželjnija, koja nas oslobađa od prokletstva prvih roditelja. Uostalom, i redosljed latinskog Marulićeva teksta na to upućuje, kao što tradicija patrističkog etimologiziranja Mikalina imena posve jasno to potvrđuje.

⁹⁶ »Naime, Merob se objašnjava od mnoštva; a Mikala od koje ili iz svih. I što se označava preko Merob, ako li ne rulja nevjernih, koja je od mnoštva, koja se odbacuje? »Mnogi su zvani, a malo ih odabranih (Mat. XX.). Što se pak preko Mikale predstavlja ako li ne sveta Crkva iz koje potječu svi izabrani ili koja se iz svih sastoji izabranih...?« (Petrus Damianus, *Collectanea in Vetus Testamentum*, PL, 145, 1096) (Isticanja podvučenom crtom u citatu i prijevodu pripadaju autoru teksta!)

II. 3. c) Treća rečenica u pasusu *Ta je voda Kristova zaručnica* potpuna je alegorija koja sažima i uključuje konvencionalna rješenja alegoreze. Ona podrazumijeva da je David prefiguracija Krista, a u tom kontekstu i prema spomenutim konvencijama njegova zaručnica može biti samo Crkva u koju se ulazi krštenjem. Zapravo, u duhovnom kodu alegoreze zaručnica i crkva imaju sinonimsku vrijednost, pa je prema tome Marulićeva konstatacija u toj rečenici istog smisla kao i one prije istaknute u Bede ili Petra Damianija, u kojima se Mikala interpretira Crkvom. Četvrta rečenica *Jer ako punom vjerom ne prigrlimo Krista, krštenje nam neće ništa koristiti*, ovisna svojim značenjem uzročnosti od prethodne, nastavlja postupak alegoreze povijesnih događaja Davidove i Mikaline veze. Međutim, ona napušta tipično alegorijsko značenje, na što upozorava njezina hipotetička konstrukcija i pozicija kolektivnog subjektiviteta, u čemu se jasno stavlja naglasak na moralni ili tropološki smisao koji odgovara na pitanje što valja činiti.

II. 3. d) Peta rečenica pasusa naglašava posve poznatu činjenicu kako je Mikala Šaulova kći: *A ona se nazivlje Šaulovom kćerju jer je nastala kod Židova, budući da ih je krstio Ivan, a poslije Kristovi učenici, koji i sami bijahu Židovi*. Kao i u ranijem tekstu uz Jonatana, Šaulova sina, ni kći ne označava povijesnu Mikalu ili drugo što osim *vode krštenja*. Posve izvorno Marulićevo tumačenje po kojem je Mikala *voda krštenja* otvara široki spektar analogija u novijoj povijesti spasa. Tek u takvom čitanju rečenica ima logičan smisao u kojem se razotkriva upravo istaknutim svetopisamskim podatkom kako je Mikala prefiguracija sakramenta krštenja kojim se, kako rado ističu sveti oci, postaje sudionikom Crkve odnosno tijela Kristova.

Kompozicija pasusa o Davidu i Mikali zatvorenog je oblika. Njegova zaključna rečenica varijacija je prve konstatacije o Davidovoj isporuci prepucija za Mikalinu ruku. Nakon alegoričnog diskursa ponovo se time vraća na povijesni smisao kako bi se objasnilo njegovo mistično značenje, koje slijedi u istoj rečenici. Najjednostavniji oblik alegoriziranja u kojem se na crti osnovne zamisli da je David prefiguracija Krista jednostavno paraleliziraju zgode iz Knjige kraljeva s detaljima iz Kristova života, nastavlja se i nakon jednog i drugog pasusa. U Šaulovoj zavisti i potajnim nakanama da ukloni Davida, prepoznaje se buduća zavist židovskih prvaka i njihove spletke da uklone Isusa.

III. 1. Marulićevo tumačenje događaja u *Tropologiji uz III. pjevanje* nastavlja razvijati misao o povezanosti Starog i Novog zavjeta na onoj središnjoj tropološkoj ravni u kojoj se Davidov bijeg od Šaulova bijesa, eksplicitno izjednačen sa *slovom koje ubija*, razumijeva kao Kristovo progonstvo od strane židovskih prvaka. Davidov dolazak proroku Samuelu, preuzimanje svetih kruhova i Golijatova mača kod svećenika Ahimeleka, hinjenje opsjednutosti kod filistejskog kralja u Gatu, sklanjanje u pećinu Adulam, gdje ga susreću sljedbenici iz plemena Judina, i dolazak Ebijatara nakon pokolja svećenika u Nobu, ključne su točke na kojima zasniva Marulić svoje duhovno tumačenje biblijskih zgoda u III. pjevanju. Idejna sinteza koja bi sjedinila ta tumačenja unutar tog naznačenog alegoričnog koncepta

mogla bi se imenovati udaljivanjem svetopisamske istine od Židova i početkom njezina širenja među poganima.

U izvođenju alegorijskih zaključaka Marulić se tu poslužio u tri slučaja etimologijom, gradeći na njoj stožernu argumentaciju. To su imena kralja Akiša, etnikona Gečani i oronima Odolam. Uz ime Judina plemena, na osnovi već ranije, u prvom pjevanju iznesene etimologije, ponovo navodi samo njezino alegorijsko značenje koje se doima u tom kontekstu kao osobita perifraza. Uz te tri spomenute i nove etimologije, pisac novodi uobičajene pasivne glagolske konstrukcije, kao što su *interpretatur* (uz Akiša i Odolam) i *dicuntur* (Uz Gaćane), što bi valjalo shvatiti da su te etimologije usvojena predaja ponajprije u literaturi koja se bavila sličnim tumačenjima.

Prvi pasus njegovih obrazloženja je skoro pravilna izmjena kodova doslovnog i duhovnog smisla, koji se simultano uključuju smjenom rečeničnih cjelina, kao uz komentare II. pjevanja.

David fugiens venit ad Samuelem. Christus litteram occidentes vitans aperit spiritalem sensum prophetarum, qui adventum suum praedixerant. Missi Davidem comprehendere caeperunt prophetare. Et satellitem Iudeorum missi, ut Christum capiant, verbis eius stupefacti redeunt et aiunt: Nunquam homo sic locutus est. David fugiens ab Achimelech sacerdote accipit panes sanctos et Gladium Goliae Gethei. Christus fugiens Iudeorum perfidiam a sacerdotio eorum amovet gratiam panis in corpore suo sanctificati porrigitque discipulis. Accipit gladium, quo Goliath periit, ut in eo vincat nationes idolis deditas, et Iudeis incredulis nihil prosit ablata diabolo potestas.⁹⁷

David	na bijegu (<i>od Šaula</i>)	dolazi k Samuelu
Krist	kloneći se pogubnog slova	otkriva smisao proročkih navještenja
Oni koje je poslao Šaul	da uhvate Davida	padoše u proročki zanos
Sluge židovske	poslani da uhvate Krista	zadivljeni njegovim riječima (Iv.7. 26.)
David na bijegu (od Šaula)	prima od Ahimeleka	kruhove
Krist bježeći od nevjere Židova	od njihova svećenstva	odalečuje milost svoga tijela

⁹⁷ »David na bijegu dolazi k Samuelu: kloneći se pogubnoga slova, Krist otkriva duhovno značenje proroka koji bijahu prorokli njegov dolazak. Oni koji su bili poslani da uhvate Davida padoše u proročki zanos. I sluge židovske, koji su bili poslani da uhvate Krista, zadivljeni njegovim riječima vraćaju se i kažu: Nikada jedan čovjek nije tako govorio. David u bijegu prima od svećenika Ahimeleka svete hljebove i mač Golijata iz Gata. Bježeći od nevjere Židova, Krist odalečuje od njihova svećeništva milost kruha posvećena u svojem tijelu i pruža je svojim učenicima. Prima mač od kojega je Golijat poginuo, da njime pobijedi i narode koji su odani idolima i da nevjernim Židovima ne koristi ništa moć oduzeta đavlu.« (Glavičičev prijevod, o.c. str. 206)

David	prima od Ahimeleka	mač od kojeg je Golijat poginuo
Krist	od nevjernih Židova odalečuje	– moć oduzeta đavlu – oružje kojim će Krist pobijediti idolopoklonce

III. 1. a) U tom tipičnom alegorijskom diskursu citat iz Ivanova evanđelja (Iv. 7. 26.) izabran je ne samo kao argument za navedenu tipologiju već i zbog njegova konteksta u kojem sam Krist povezuje svoje došašće od plemena Davidova po riječima proroka. Od crkvenih pisaca samo se u Jeronima na sličan način naglašava ta povezanost.⁹⁸ Međutim, taj ulomak *Numquam sic locutus est homo*, (Ivan, 4. 46.) Marulić ne navodi izvorno, kao ni druga dva novozavjetna citata u obrazloženju uz III. pjevanje, već u poetiziranoj verziji *Nunquam homo sic locutus est* koja izgleda tetrapodijski ritmizirana. Taj stavak u patrističkoj tradiciji navodi se uglavnom bez mijena, pa je izvjesno da je to izvorno Marulićevo posredovanje.

III. 1. b) U prvom pasusu posebnu pozornost privlači Marulićevo tumačenje svetih kruhova koje je David primio od Ahimeleka, po svojoj jačoj povezanosti sa stihovima III. pjevanja. Cijela biblijska priča, poglavito na način kako je ona poetizirana u Marulića, nameće se kao prefiguracija sakramenta pričesti. Kao što se krštenjem postaje dijelom Crkve Kristove, o čemu se govorilo uz II. pjevanje, tako se pričesću postaje dijelom tijela Kristova. Upravo tu posljednju parafrazu pričesti upotrijebio je Marulić u objašnjenju svetih kruhova.

III. 2. Bježeći pred Šaulom David se sklanja u filistejski Gat, gdje ga prepoznaju i vode kralju Akišu. Taj biblijski podatak i činjenica da se morao pretvarati kako je lud, kad su ga Gaćani prepoznali, ostavlja na povijesnoj razini prostor za spekulacije tako sretnog ishoda, s obzirom na to da je bio njihov ljuti ratni protivnik, a kršćanskim tumačima zagonetku, koja se na spiritualnoj razini različito interpretira. Marulić je tu zgodu protumačio na izvoran način, posvećujući joj cijeli pasus, i potkrijepio je navodom iz poznatog dijela Pavlove I. poslanice Korinćanima.

David fugiens ad Achim, Gheteorum regem, insaniam simulat. Et discipuli Christi, a Iudeis repudiati, transeunt ad gentes et, dum insanire putantur, aiunt: Nos stulti propter Christum, sed stultum Dei, sapientius est hominibus. Achis interpretatur frater meus. Et dominus ait: Qui fecerit voluntatem patris mei, qui in coelis est, hic frater meus et soror et mater mea est. Gethei dicuntur torcularia. Quia gentiles conversi fuderunt sanguinis sui mustum pro confessione nominis christiani instar torculorum.⁹⁹

⁹⁸ Hieronymus, *Evangelium secundum Joannem*, P.L., 29, 665.

⁹⁹ »Bježeći ka gatskome kralju Akišu, David hini ludilo. Kad su ih Židovi odbili, i Kristovi učenici odlaze k poganima i, dok se za njih misli da su ljudi, vele: Mi smo ljudi poradi Krista. No biti lud poradi Boga pametno je za ljude. Akiš se tumači kao moj brat. I Gospodin veli: Tko bude vršio volju oca mojega koji je na nebesima, taj je moj brat, sestra i mati moja. Gaćani – to će reći tjeskovi. Jer obraćeni pogani proliše poput tjeskova mošt svoje krvi za priznanje imena kršćanskoga.« (Glavičićev prijevod, o.c. 206-207)

Bježeći	Akišu,	kralju Gećana	David	hini ludilo.
Kad odlaze	poganima za	↓	Kristove učenike	govore da su ludi.
	↓	↓		
	Akiš = moj brat			
Tko bude vršio volju oca mojega... moj je brat				
		↓		
		↓		
		Gećani = tjeskovi		
Obraćeni pagani proliše mošt svoje krvi za svjedočenje kršćanskog imena				

III. 2. a) Marulić i u ovom kontekstu navodi neprecizno svetopisamski tekst. Čini se, zapravo, da je spojio u jedan iskaz dijelove s različitih mjesta I. poslanice Korinćanima, stavljajući početak četvrtog stavka *Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes et cet.*(4. 10.) u jednu cjelinu s rečenicom iz prvog stavka *quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus* (1. Cor. 1. 25). Međutim, i to kontaminiranje pretrpjelo je stanovite sintaktičke mijene, što je zbunilo i hrvatske priređivače *Davidijade*, pa su kao citat naveli i u latinskom tekstu i u njegovu prijevodu samo prvi dio *Nos stulti propter Christum*, kako se može naći i kod crkvenih pisaca pri komentiranju sv. Pavla.¹⁰⁰ Moglo bi se, prema tome, raspravljati o razlozima Marulićevih netočnih navoda, kao i u prijašnjih nekoliko primjera, kad ne bi posve istu rečenicu navodio sv. Jeronim u svojim Pismima, naznačujući i kao izvor IV. pasus spomenute poslanice: *Nos stulti propter Christum; sed stultum Dei sapientius est hominibus* (*Ibid.* 1. 25).¹⁰¹ Nakon četvrtog primjera netočnog citiranja s pravom se može postaviti pitanje zašto Marulić ne navodi izvorni tekst. Jedan od bitnih odgovora nalazi se u poimanju autoriteta, ne samo proroka i apostola odnosno biblijskih i svetopisamskih tekstova, nego i svetih otaca. Ipak, to odstupanje potvrđuje da je pišući *Tropologiju* iz Jeronimova teksta preuzeo spomenuti navod.

III. 2. b) Za ime kralja Akiša, navodi Marulić značenje *frater meus*, kao što se to navodi kod sv. Jeronima i u crkvenih pisaca koji slijede tu tradiciju. Međutim, u sv. Jeronima to je samo jedna od etimologija Akiševa imena: *Achis, verumtamen vir, sive frater meus, aut frater vir*.¹⁰² Također, vrlo je snažna tradicija koja počinje s Augustinom etimologizirati to ime upitnom sintagmom *Achis, Quomodo est*,¹⁰³ a nastavlja ju je Izidor Seviljski, Hraban Maur ili Petar Lombardinac. Ona je mnogo

¹⁰⁰ Ambrosius, *Sermones*, P.L. 18. 131.

¹⁰¹ Hieronymus, *Epistolae*, 22, 895.

¹⁰² Hieronymus, *Libere de nominibus Hebraicis*, PL, 23, 812.

¹⁰³ Augustinus, *Enarrationes in Psalmos*, PL, 36, 302.

zastupljenija od one koja je u *Davidijadi* prihvaćena. Za svoj izbor Marulić je posve izvjesno mogao naći uporište u Jeronima i potvrditi ga u Bede.¹⁰⁴

III. 2. c) Premda se u tekstu Tropološkog izlaganja ne da razlučiti Akiš, pred kojim je David glumio opsjednutost, i Akiš, za koga je ratovao iz Siklega i s kojim je poslije pošao na Šaula, Marulić je odabranu etimologiju tog imena potkrijepio slobodnim citatom iz Matejeva odnosno Markova evanđelja prema kojem je *moj brat* svaki čovjek koji vrši volju Oca moga koji je na nebesima. Nije izvjesno je li Marulić tekst Evanđelja naveo po sjećanju, pa je na konačni oblik navoda podjednako utjecao i Matejev i Markov redak koji se odnose na istu zgodu iz Kristova života, ili je pritom oponašao Jeronima iz prethodnog nepreciznog navoda. Slična odstupanja od izvornog teksta, bilo jednog ili drugog evanđelista, mogu se naći kod mnogih crkvenih pisaca:

Marulić: *Qui fecerit voluntatem patris mei, qui in coelis est, hic frater meus et soror et mater mea est.*

Matej: *Quicumque enim fecerit voluntatem Patris mei qui in coelis est, ipse meus frater, et soror, et mater est. (XII, 50).*

Marko: *Qui enim fecerit voluntatem Dei, hic frater meus, et soror mea, et mater est. (III, 35)*

Kasidor: *Qui fecerit voluntatem Patris mei qui in coelis est, ipse mihi et frater, et soror, et mater est (Matth. XII, 48 et 50); PL, 76, 163.*

Ambrozije: *Qui fecerit voluntatem Patris mei qui in coelis est, ipse mihi et frater, et soror, et mater est (Mat. XII, 48 – 50); PL, 15, 1810.*

Strabo: *Qui facit voluntatem Patris mei, hic frater meus et soror et mater est; PL, 114, 292.*

III. 2. d) U istom pasusu gdje se etimologizira ime Akiša izvodi se i etimologija etnikona Gaćani, koje na latinski Marulić iščitava kao *torcularia*, a Glavičić prevodi s *tjeskovi*.¹⁰⁵ *Gethei*, ime stanovnika filistejskog uporišta Gata, ne etimologiziraju se u patrističkoj literaturi. Međutim, ime njihova grada iz kojeg potječu filistejski ratnici – giganti, redovito se prevodi kod sv. Jeronima riječju *tijesak* odnosno *torcular*,¹⁰⁶ ili kao *grad*, u kojem je *vražji tijesak*.¹⁰⁷ Sigurno je da je tu etimologiju Marulić stavio u množinu i njome označio stanovnike. Premda se kod crkvenih pisaca izvode različita tumačenja, postoji i nekolicina alegoričara

¹⁰⁴ Achis frater meus, aut frater mi (Beda, *Allegorica expositio in Samuelem*, PL, 91, 655).

¹⁰⁵ S obzirom na duhovno značenje te etimologije u Marulićevu tekstu, po kojoj se Gećani shvaćaju kršćanskim mučenicima, koji su za svjedočanstvo vjere prolili svoju krv kao što se pod tjeskovima cijedi iz grožđa mošt, to bi se riječ *torcularia*, koja znači još i samu radnju cijedenja ili meljave pod tjeskovima, mogla upravo tako hrvatski interpretirati.

¹⁰⁶ Pro torculari quod Hebraice dicitur GETH (Hieronimus Stridonensis, *Commentaria in Isaiam*, PL, 24, 59).

¹⁰⁷ ... vel Geth civitatem, in qua torcular diaboli est. (Hieronimus, *Commentaria in Amos*, PL, 25, 999)

na koje se Marulićevo interpretiranje Akiša i Gaćana može posve osloniti. Prvi od njih je i Beda s vrlo bliskom interpretacijom te etimologije, a onda Anselmo iz Lodijske i Petar Lombardinac.

Et habitavit David cum Achis in Geth, etc. Geth, quae in torcular vertitur, pressuras et tribulationes, quibus in hac vita fides Ecclesiae probatur, insinuat; quod etiam Psalmi, qui pro torcularibus intitulantur, declarant.¹⁰⁸

Aut torcularia illa, id est martyres, titulo quorum tres psalmi intitulantur, cum dicitur: Psalmus pro torcularibus, scilicet, posuit in ea tales viros, qui parati essent torqueri pro nomine Christi, ut per eos efflueret quaedam ubertas Spiritus sancti.¹⁰⁹

Per David ergo hic intelligitur Christus, ex ejus semine natus, quem olim in se, et nunc in membris tenent Allophyli, id est alienigenae, scilicet persecutores nominis Christiani; in Geth, id est in torculari, scilicet in pressuris tribulationum, quae dicuntur torcular, quia utiles sunt, per ea enim merita sanctorum augentur, et vinum justitiae emanat.¹¹⁰

Marulićevo tumačenje zasnovano na etimologijama imena Gaćana i njihova kralja Akiša, iako blisko navedenim autorima proizlazi ipak iz osnovne idejne zamisli alegoreze u III. pjevanju *Davidijade*. Objašnjenja koja su izgrađena na njima pripadaju istoj ravni moralno-pozitivnih značenja, pa se time održava obrazac po kojem se lik vladara ili junaka podudara sa smislom skupine koju vodi ili predstavlja u povijesnom smislu, kao što je to istaknuto prije uz Šaula, Agaga ili Golijata.

III. 3. Davidov bijeg iz Gata u judejski kraj i špilju Adulam, oko čega se zaokuplja treći pasus obrazloženja, prilika je da se ponovo govori o vjerodostojnosti starozavjetne objave:

Venit David ad speluncam Odollam. Illic sui ad ipsum conveniunt. Deinde, a Gad propheta monitus, venit in terram Iuda. Odolla interpretatur testimonii approbatio. Ostendere se coepit Christus od speluncam, i.e. obscuritatem scripturae prophetarum de se testantium. Deinde venit in terram Iuda, i.e. ad populum confitentem se et Novae legi adhaerentem. Ad quam sui conveniunt. Sui enim sunt qui in ipsum credunt.¹¹¹

¹⁰⁸ »I stanovao je David s Akišom u Gatu itd. Gat, koji se prevodi kao tjesak, upozorava na muke i tjeskobe kojima se u ovom životu prokušava vjera Crkve, što psalmi koji se tjeskovima naslovljavaju također objašnjavaju.« (Beda, *Allegorica expositio in Samuelem*, PL, 91, 695)

¹⁰⁹ »Ili oni tjeskovi, to jest mučenici, čijim se nazivom naslovljuju tri psalma (VIII., LXX., LXXXIII) kad se kaže: psalam za tjeskove, to se zna, stavio je u njih toliko ljudi koji su bili spremni biti mučeni za Kristovo ime da se preko njih izlije ona obilnost Duha Svetoga.« (Anselmus Laudinensis, *Enarrationes in Evangelium Matthaei*, PL, 162, 1432)

¹¹⁰ »Pod Davidom ovdje se podrazumijeva Krist, iz njegova sjemena rođen, koga su nekoć kod sebe, a i sada drže u udovima Alofili, to jest nesunarodnjaci, to se zna, progonitelji kršćanskog imena; u Gatu, to jest u tjesku, to se zna, u mukama tjeskoba, za koje se govori da su tjesak jer su korisne. Po njima se naime uvećavaju zasluge svetaca i vino pravde izvire.« (Petrus Lombardus, *Commentaria in Psalmos*, PL, 191, 519)

¹¹¹ »David dolazi u špilju Adulam. Ondje njegovi dolaze k njemu. Zatim upozoren od proroka Gada, dolazi u zemlju Judinu. Adulam se tumači kao priznanje svjedočanstva. Krist

David	dolazi	u špilju Adulam (potvrda svjedočanstva)
Krist	se počeo pojavljivati	u tajnovitosti Pisma proroka
David odlazi	u zemlju Judinu (Juda – koji ispovijeda i vjeruje).	
Krist odlazi	narodu koji se drži Novoga zakona.	
Onamo dolaze	njegovi	
	koji vjeruju u njega	

III. 3. a) Špilja Adulam blizu Betlehema, pred kojom su Davida čekali njegova braća i rođaci, spominje se i u pjesmi Miheja proroka, kao i na drugim mjestima, pa su njezina alegorijska tumačenja u tekstovima crkvenih pisaca uvjetovana uvijek biblijskim kontekstom, premda se sve inačice njezine etimologije mogu dovesti u vezu s Jeronimovim tumačenjima, kojih ima više. Dakako, i Marulićeva etimologija uklapa se u tu tradiciju, premda je ona, kao i njegovo alegoriziranje Davidova dolaska u Odolu, posredovana ključnom idejom o povezanosti jednog i drugog Zavjeta. Marulić redovito u svojoj Tropologiji Davida vidi kao Krista, pa i u njegovom dolasku u špilju Adulam, koja mu u alegorijskom smislu oslikava svojom sjenovitošću tajnovite nagovijesti starozavjetnih proroka o Spasitelju. Tako objašnjenje Davidova dolaska u Adulam ne alegorizira tradicija na taj način. Ono je izvorno Marulićevo.

Jeronim nudi u Leksikonu dvije etimološke verzije za Adulam. Prvom od njih *testimonium eorum* koristi se, naprimjer, Beda u izlaganju o proroku Samuelu, a drugu *congregatio eorum* rabi mnogo kasnije Godefrid opat, pridružujući joj odmah i prije spomenutu verziju. Međutim, Jeronim još ima u *Komentarima Miheja proroka* etimologiju *testimonium haustus, vel hauritionis eorum* i navodi njezin grčki oblik *μαρτυρία ἀντλήσεως αὐτῶν*, iz kojeg je preuzeta. Taj etimološki oblik uz blagu korekciju nasljeđuje, također uz komentar Mihejeve pjesme, Hajmo Halberstatensis. S njegovim oblikom *testimonium haustus vel exhaustio* mogla bi se dovesti u dodir Marulićeva etimologija na presjeku onih semantičkih polja, kao što su *dokaz* i *ispunjenje*, koja bi mogla najviše približiti u tom smislu *exhaustio* i *approbatio*. Najpostojaniji dio u svim inačicama etimologije za ime Adulam riječ je *testimonium*. Ona se u Marulića referira posve jasno na riječi starozavjetnih proroka koji najavljuju Krista i na vjerodostojnost njihova svjedočenja, zatamnjenog u riječima i slikama. Dolazak Davida pred špilju, prema Marulićevoj egzegezi, dolazak je Kristov i ispunjenje proročanstava. Iz te retrospektive mijenja se oblik tradicionalnog etimološkog rješenja u *testimonii approbatio*, što bi najlogičnije bilo prevesti na hrvatski *potvrda svjedočenja*, čime bi se izbjegla tautologija koju pokazuju sastavnice prihvaćene sintagme *priznanje svjedočanstva*.

se počeo pojavljivati kod spilje, tj. u tajnovitosti pisma proroka koji su svjedočili o njemu. Zatim dolazi u zemlju Judinu, tj. k narodu koji ga priznaje i koji se drži Novoga zakona. Onamo dolaze njegovi. Njegovi su naime oni koji vjeruju u njega.« (Glavičićev prijevod, o.c. str. 207)

III. 4. Završni pasus koji alegorizira krvavi Šaulov pokolj svećenika u Nobu i bijeg Abijatara Davidu izložen je već uobičajenim Marulićevim paraleliziranjima doslovnog i alegorijskog smisla.

Sacerdotes Nobae a Saule caeduntur. Quia Christo i carne veniente perire debebat Iudeorum sacerdotium. Abiathar, Achimelechi filius, fugit ad Davidem et ab eo benigne est susceptus. Quia Christus, sacerdos in aeternum, ne Iudeos quidem ad se venientes repudiat, nemini claudens ianuam salutis.¹¹²

Šaul daje poubijati svećenike u Nobu

Propast židovskog svećenstva nakon Kristova utjelovljenja

Abijatar, sin Ahimelekov	bježi	Davidu,	a ovaj ga ljubazno primi
Ni Židove	koji dolaze	k njemu, Krist	ne odbija

Obrazloženje uz III. pjevanje završava metaforom *vrata spasa*, pa se čini da se svi sadržaji u njezinu širem kontekstu prelamaju u njoj, svakako potaknuti nekoliko puta spomenutim motivom bijega od pogubnog slova kojim je alegoriziran Šaul. Njezin oblik izgleda kao varijacija u djelima kršćanskih pisaca leksikalizirane metafore *iannua coeli* ili drugih sprega u kojima je riječ *ianua* prva sastavnica. Njezina snaga svakako nije u novosti oblika, niti jedino u evokativnosti te patrističke tradicije ili novozavjetnih tekstova. Posebnost Marulićevih metafora, ne samo spomenute *vrata neba* ili one druge otprije *mošt krvi*, prožimanje je osnovnih kodova alegoreze u cijeloj Tropologiji i dojam o njihovoj izraslosti iz konteksta.

Zaključak

Kaneći u zenitu pjesničkog i teološkog pisanja sintetizirati u jednom djelu pogansku rimsku i kršćansku latinsku tradiciju, koje je podjednako vještinom slijedio, Marulić je posve logično odabrao oblik vergilijanskog spjeva, povijest Kristova spasenja kao okvir i židovskog kralja Davida, kod crkvenih pisaca najisticaniji pralik Isusov, kao središnju temu. Tako je nadmašujući svoje uzore ispjevao *Davidijadu*, kojom je sebe i cijelo svoje stvaralaštvo pokušao staviti pod okrilje katoličke središnjice preko vrlo utjecajnog kardinala Grimanijsa. Pridružujući *Posveti* i *Spjevu Tropološko tumačenje*, on se od početka htio predstaviti odabranim zaštitnicima i teologom i pjesnikom.

¹¹² »Šaul daje poubijati svećenike u Nobu: jer je po utjelovljenju Kristovu moralo propasti židovsko svećeništvo. Sin Ahimelekov Ebjatar bježi k Davidu, a ovaj ga ljubazno primi: jer Krist, koji je svećenik do vijeka, ni Židove ne odbija koji dolaze k njemu – ne zatvarajući nikome vrata spasa.« (Glavičićev prijevod, o.c.)

Analizirajući *Tropologica Davidiadis expositio* ovaj rad potvrđuje već otprije iznesenu postavku da je ona neodvojiva od Davidijade, da je najavljena uvodnom Posvetom i snažno motivirana stihovima proemija. Svojim vanjskim izgledom i unutarnjim ustrojem, koji slijedi opjevane biblijske zgode uz svako od četrnaest pjevanja, i tumačenjem detalja iz Davidova života najavom Krista i njegove Crkve koji se u nekim momentima izravno referira na dijelove spjeva, taj metajezični tekst ne pravi razliku između biblijskog predloška i Marulićevih heksametara u kojima je taj predložak poetiziran.

Marulićev koncept alegorijskog obrazlaganja, iznesen u kratkom uvodniku, podudaran je s Bedinim konceptom iz *Allegoryca expositio in Samuelem* u svim ključnim točkama, kako pokazuje ovaj rad, i nema dvojbe da je taj tekst imao pjesnik Davidijade u rukama. Na toj konceptualnoj razini njegovo posebno isticanje vjere u kršćansko učenje o vjerodostojnosti Duha Svetoga i neodvojivost Starog i Novog zavjeta, bez čega nema alegoreze, odnosno dosljedno izvođenje tijekom tumačenja samo jednog od tri duhovna smisla, dovodi taj njegov sustav u izravnu vezu sa sintezama Tome Akvinskog o tumačenju biblijskih sadržaja.

Premda je u svom jezgrovitom tekstu obrazlagao velik broj biblijskih zgoda koje nisu uopće tumačili crkveni pisci, on je posve naslonjen na tu tradiciju koja započinje Jeronimom i Augustinom i nastavlja se preko Grgura I, Izidora, Bede, Hrabana Maura, Walefrida Strabona, Angeloma iz Luksovila i tako slijedom, koji su u svojim djelima obrazlagali dijelom ili u cijelosti detalje iz Davidova života. Rad pokazuje da se Marulić dodiruje s nizom spomenutih autora u pojedinostima, ali se on ne naslanja samo na Bedu ili Hrabana Maura, već na cijelu tradiciju koja je i za njega, kao i za sve komentatore biblijskih sadržaja, neosporan i nezaobilazan autoritet.

Premda je Marulić nastojao zaokružiti kao cjelinu svako poglavlje i na unutarnjem planu, dvije se osi kompozicije u Marulićevu Obrazloženju isprepliću s dvije ključne magistrale koje varira svaka pojedinačna cjelina. Na prvom mjestu slijed je alegorijskog obrazlaganja kao predmetna razina i na drugom mjestu otajstvena veza među Starim i Novim zavjetom kao teološka podloga. Istodobno one generiraju narav diskursa u Obrazloženju, koja se prepoznaje ponajprije uz prvu magistralu u paraleliziranju, miješanju i prožimanju kodova doslovnog i duhovnog smisla, odnosno uz drugu u primjeni apologetskog i polemičkog koda.

Najkvalitetniji sudari spomenutih kodova doslovnog i duhovnog smisla sublimirani su u Marulićevom tekstu u takozvanim kršćanskim metaforama. Dakle, one nisu kod njega samo stilski prepoznatljiv ukras već najsnažnija izražajna mjesta u kontekstu u kome se nalaze i iz koga proizlaze. Iako se radi uglavnom o ovjerenim spregama riječi koje prije Marulića rabe mnogi pisci, takva utkanost u kontekst i njihova izražajnost zaprečavaju hitre zaključke o mogućem preuzimanju bilo od Augustina, Paulina iz Nole ili Hrabana Maura. Nesumnjivo je da je u tom smislu Marulićev pjesnički talent nadmašivao njegova teološka nastojanja.

Navodi svetopisamskih tekstova prate diskurs alegorijskog obrazlaganja redovito kao jedan od ključnih dokaznih postupaka i u Marulićevom *Tropološkom*

tumačenju. Oni su velikim dijelom neprecizno ili netočno zapisani kod njega i ne odgovaraju uobičajenom izvorniku. U ovom radu se pokazuje, međutim, da ti slobodni, neprecizni ili preobličeni citati nisu slučajni propusti. Oni su ponajprije i u najširem smislu stilski postupak slobodnijeg navođenja u crkvenih pisaca, a u pojedinačnim primjerima kod Marulića zapravo su citati crkvenih otaca, na čija se djela referiraju kao na svoj izvorni kontekst (Jeronim, Grgur I.).

U argumentiranju svojih interpretacija Marulić se obilato služi etimologijama. Premda one pripadaju povijesnom smislu, on ponekad navodi samo njihov duhovni smisao, kao i mnogi crkveni pisci. U bogatoj tradiciji tumačenja Davidovih psalama, Knjige kraljeva u crkvenih pisaca i u etimološkim rječnicima Marulić je ovjeravao svoja rješenja. Pritom se najveći broj etimologija podudara s Jeronimovim, Bedinim i tumačenjem N. od Lire odnosno onim iz *Grčkog leksikona židovskih imena*. Međutim, posve je razvidna i njegova humanistička znatiželja da u preispitivanjima i traganju za stvarnim korijenskim značenjima.

M i r o s l a v P a l a m e t a

MARULIĆ'S TROPOLOGY IN THE LIGHT OF PATRISTIC ALLEGORESIS
(I)

With the intent of synthesising in a single work the Roman and Christian Latin traditions, Marulić selected the form of the Virgilian poem, the history of Christ's redemption as frame, and King David, the precursor figure for Jesus most mentioned by church writers, as the central topic. He endeavoured to place his creative work under the aegis of the headquarters of the church via Cardinal Domenico Grimani. Adding to the Dedication and the poem the *Tropological Interpretation* as well, his intention was to present himself as both theologian and poet.

Analysing the *Tropologica Davidiadis expositio*, this paper confirms the hypothesis already put forward that it is an inseparable part of the *Davidiad*, that it is announced in the introductory Dedication and motivated by the proem. In its organisation, which follows the events narrated in the Bible, and in its interpretation of the details of David's life as a precursor or foreshadowing of Christ and his Church, this metalinguistic text does not make any distinction between the Biblical model and Marulić's hexameters in which the prototype is put into poetry.

Marulić's concept of allegorical exposition from the short introduction is comparable with that of the Venerable Bede in the *Allegoryca expositio in Samuelem*. At this conceptual level, his statement of belief in the Christian doctrine concerning the authenticity of the Holy Spirit and the inseparability of the Old and New Testaments – without which allegoresis cannot exist – and the consistent production during the interpretation of just one of the three spiritual meanings, puts the key points of his system in direct contact with the syntheses of Thomas Aquinas.

Although in this text he expounded Biblical events that were not in general interpreted by church writers, he was completely reliant on the tradition that started with Jerome and Augustine and went on via Gregory I, Isidore, Bede, Hraban Maur, Walahfridus Strabo, Angelomus of Luxeuil and others who allegorised details from David's life. The paper shows that Marulić had points of contact with them, but that he nevertheless did not rely on individuals, rather on the entire tradition, which he held to be an indisputable and essential authority.

Two key highroads are interwoven in Marulić's *Interpretation*, which are varied by each individual whole. In the first place is a sequence of allegorical expositions, as objective level, and in second place, the occult links between Old and New Testaments as theological grounding. Together they generate the nature of the discourse, identifiable in the paralleling and suffusion of the codes of the literal and the spiritual sense, or in the application of the apologetic and the polemical codes in conjunction with the second highroad.

The highest quality collisions of the codes of the literal and the spiritual sense are sublimated in Marulić in Christian metaphors, as they are called, which are the most powerfully expressive places in the context in which they are located. Although these are mainly tried and tested conjoinings of words used by many writers before Marulić, they are so interwoven into the context from which their expressiveness thus derives that hasty conclusions about their perhaps having been taken from Augustine, Paulino of Nola or Hraban Maur must be deferred.

The references to the scriptures that commonly accompany the discourse of allegorical exposition as one of the evidentiary procedures are partially imprecise or incorrectly written in Marulić's exposition. This paper shows, however, that such quotes are not accidental errors, rather a stylistic procedure in which church writers did quote more liberally, and in some of the examples from Marulić they are actually quotations from some of the Patristic authorities, whose works are referred to as their original context (Jerome, Gregory I).

In proving his interpretations, Marulić made great use of etymology, sometimes only quoting the spiritual meanings of words, as did many church writers. He checked his approaches against the rich tradition of interpretation. Most of his etymologies coincide with the interpretations of Jerome, Bede and Nicholas of Lyra, or those from the *Greek Lexicon of Hebrew Names*. Very obvious in this procedure are his reinvestigation of and his search for the real meanings of the roots of the names.